OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR VE BABALARININ ETKİLEŞİMSEL DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

Saime ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2016

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR VE BABALARININ ETKİLEŞİMSEL DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

Saime ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Erken Çocuklukta Özel Eğitim Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özlem DİKEN

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eskişehir

Haziran, 2016

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Saime ARSLAN'ın "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Babalarının Etkileşimsel Davranışlarının İncelenmesi" başlıklı tezi 23.06.2016 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı Erken Çocuklukta Özel Eğitim programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	**İmza**
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç.Dr. Özlem DİKEN	.....
Üye	: Yard.Doç.Dr. Avşar ARDIÇ	.....
Üye	: Yard.Doç.Dr. Veysel AKSOY	.....

Prof.Dr. Esra CEYHAN
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitü Müdürü

ÖZET

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR VE BABALARININ ETKİLEŞİMSEL DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

Saime ARSLAN

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Haziran 2016

Danışman: Doç. Dr. Özlem DİKEN

Bu araştırmanın amacı, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesidir.

Araştırma, OSB olan çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesine yönelik betimsel ve ilişkisel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu 30 OSB olan çocuk-baba çifti oluşturmaktadır. Çalışmada baba ve çocuklara ilişkin demografik veriler, bilgi formu ile toplanmıştır. Baba-çocukların etkileşimleri ise 15-25 dakikalık serbest oyun bağlamında video kaydına alınmıştır. OSB olan çocuk ve babalarının etkileşimsel davranışlarını analiz etmek amacıyla Ebeveyn Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği- Türkçe Versiyonu (EDDÖ-TV; Diken, 2009) ile Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği- Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV; Diken, 2009) kullanılmıştır.

Araştırma sonuçları; hem babaların OSB olan çocuklarıyla olan etkileşimlerinde, ortadan düşük düzeye doğru etkileşimsel davranışlar sergilediklerini ortaya koymuştur. Babaların duyarlı-yanıtlayıcı olma ve duygusal ifade edici olma davranışları arttıkça, çocukların etkileşimsel davranışları olumlu yönde artarken, babaların başarı odaklı-yönlendirici olma davranışları arttıkça çocukların etkileşimsel davranışları azalmıştır. Ayrıca araştırmada babaların eğitim ve yaş gibi demografik özellikleri ile çocukların etkileşimsel davranışları arasında ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelime: Baba-çocuk etkileşimi, Otizm Spektrum Bozukluğu, Erken çocukluk özel eğitim

ABSTRACT

EXAMINATION OF INTERACTIONAL BEHAVIOURS BETWEEN OF FATHERS AND CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Saime ARSLAN

Department of Special Education

Institute of Educational Sciences, Anadolu University

June 2016

Supervisor: Doç. Dr. Özlem DİKEN

The purpose of the present study was to determine the relationship between fathers' interactional behaviours and the engagement of their children with Autism Spectrum Disorders(ASD).

The study is descriptive and correlational study to examine the interactional behavior. The participants of the study were thirty father-child dyads in which all children had diagnoses of ASD. Demographic information regarding father and children was gathered via the information form developed by the researcher. Thirty father-child interactions were video-taped for 15-25 minutes in a free-play context. Interactional behaviours of fathers were anlalyzed by Maternal Behavior Rating Scale-Turkish Version (Diken, 2009) while interactional behaviors of children with ASD were analyzed by Child Behavior Rating Scale-Turkish Version (Diken, 2009).

Results revealed that fathers showed moderate to low level of interactional behaviors while interacting with their children with ASD. When sensitivity-responsivity and emotional interactional expressiveness behaviours of fathers increased in a positive way, interactional behaviors or engagement of children with ASD incerased in a positive way as well. On the other hand when directiveness achievement or teaching oriented interactional behaviors of fathers increased, children with ASD showed less interactional or engagement behaviors. Finally, educational level and age of fathers influenced some interactional behaviors of fathers.

Key words: Father-child interaction; Autism Spectrum Disorders; Early intervention

..../..../20...

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

İmza

Saime ARSLAN

Adı-Soyadı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **ii**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **ix**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **x**

1.GİRİŞ **1**

1.1. Sorun **1**

1.2. Amaç **4**

1.3. Önem **5**

1.4. Sınırlılıklar **6**

2.İLGİLİ ALAN YAZIN **7**

2.1. Normal Gelişim Gösteren Çocuklar ve Ebeveyn Etkileşimi **7**

2.2. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar ve Ebeveyn Etkileşimi **11**

2.3. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Etkileşim Biçimleri **15**

2.3.1. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve ebeveyn etkileşimi **20**

2.3.2. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve anneleri ile babalarının etkileşimleri arasındaki farklılıklar **26**

2.3.3. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve baba etkileşimi ... **28**

3.YÖNTEM **31**

3.1. Araştırma Modeli 31

3.2. Çalışma Grubu 31

3.2.1. Baba katılımcılar 31

3.2.2. Çocuk katılımcılar 32

3.3. Veri Toplama Araçları 32

3.3.1. Demografik bilgi formu 33

3.3.2. Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu-EDDÖ- TV 33

3.3.3. Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği Türkçe Versiyonu-ÇDDÖ-TV 34

3.3.4. Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2 Türkçe Versiyonu GOBDÖ-2-TV 34

3.4. Veri Toplama Süreci 35

3.4.1. Çalışma grubunun oluşturulması 35

3.4.2. Etkileşim kayıtlarının alınması 36

3.4.3. Otistik bozukluğun derecelendirilmesi 37

3.4.4. Etkileşim kayıtlarının kodlanması ve kodlayıcılar arası güvenirlik 37

3.5. Verilerin Analizi 37

4. BULGULAR VE YORUM 39

4.1. Babaların OSB Olan Çocuklarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular 39

4.2. OSB Olan Çocukların Babalarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular 41

4.3. Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki İlişki 42

4.4. Babaların Eğitim Seviyesine göre Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Farklar 45

4.5.Babaların Yaşı ile Babaların ve Çocuklarının Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular 46

5. TARTIŞMA VE ÖNERİLER 488

5.1.Tartışma 48

5.2.Öneriler 533

KAYNAKÇA 55

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1. Babalara İlişkin Demografik Bilgiler 31
Tablo 3.2. Çocuklara İlişkin Demografik Bilgiler 32
Tablo 4.1. Babaların OSB Olan Çocuklarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular 39
Tablo 4.2. OSB Olan Çocukların Babalarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular 41
Tablo 4.3. Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Korelasyon Analizi Bulguları..... 42
Tablo 4.4. Babaların Eğitim Seviyesine göre Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Farka İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları 45
Tablo 4.5. Babaların Yaşı ile Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Farka İlişkin Korelasyon Analizi Bulguları 46

KISALTMALAR DİZİNİ

EDDÖ-TV : Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği- Türkçe Versiyonu

ÇDDÖ-TV : Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği- Türkçe Versiyonu

GOBDÖ-2- TV-2 : Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği- 2 – Türkçe Versiyonu

OSB : Otizm Spektrum Bozukluğu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Sorun

Sosyal bir varlık olarak dünyaya gelen insan, doğduğu andan itibaren çevresiyle iletişim kurmaya başlamaktadır. Henüz konuşamasa da göz kontağı kurması, anlamsız sesler çıkarması, gülümsemesi, ağlaması ebeveynle kurduğu iletişimin bir parçasıdır. Bu dönemde çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması kadar, iletişim ihtiyacının karşılanması da anne-bebek arasında kurulacak bağlanmayı etkileyebilmektedir. Birincil bağlanma figürü anne olsa da baba-bebek bağlanmasının önemi çeşitli araştırmalarla ortaya konmaktadır. Baba-bebek bağlanmasında bağlanmanın şekli ve ilişkinin ayrıntıları anneye bağlı olarak değişmektedir. Eğer anne babanın her ikisi de uyarıcı kaynağı ise bebek hem annesine hem de babasına güvenli bağlanma geliştirebilmektedir. Baba-bebek bağlanmasını etkileyen faktörlerden biri de anne-babanın iletişim biçimi, evliliği algılayış biçimleri, evlilikten aldıkları doyum olmaktadır. Baba-bebek bağlanmasını etkileyen bir diğer faktör ise, babaya verilen geleneksel rol olmaktadır (Soysal, Bodur, İşeri ve Şenol, 2005). Ülkemizde babaya verilen rolün "finansal kaynak" yani evin geçimini sağlayan kişi olduğu düşünüldüğünde baba-bebek bağlaması bu rolden olumsuz etkilenebilmektedir. Evin yiyecek ve giyim gibi maddi ihtiyaçlarını karşılamakla görevini bitirdiğini düşünen baba, çocuklarıyla daha az ilgilenebilmekte ve çocuklarıyla iletişimi zamanla kopabilmektedir (Yavuzer, 2004). İlerleyen dönemde ebeveyn-çocuk iletişiminin güçlü yordayıcısı olacak olan bağlanmada, ebeveyn-çocuk etkileşimin niteliği önem kazanmaktadır (Belsky ve Fearon, 2002).

Bağlanma süreciyle başlayan ebeveyn-çocuk etkileşimi, anneye ve babaya ait özelliklerden etkilendiği kadar, bebeğe ait özelliklerden de etkilenebilmektedir. Örneğin; gelişimsel gerilik gösteren bebekler, normal gelişim gösteren bebeklere göre, göz kontağı kurma, yetişkine bakma, gülümseme davranışlarını daha az sergileyebilmekte, ağlama sıklıkları ve süreleri daha fazla olabilmektedir. Bu çocukların sosyal etkileşim başlatma, sürdürme ve yetişkine ödüllendirici geribildirim verme davranışlarını daha az gösterdikleri, sözel olmayan etkileşimlerinin ve ortak dikkatlerinin sınırlı olduğu belirtilmektedir (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000).

Tüm bu özellikler, annelerin gelişimsel gerilik gösteren çocuklarıyla, normal gelişim gösteren çocuklarıyla kurdukları iletişimden farklı bir iletişim tarzı geliştirmelerine sebep olabilmektedir (Giralonetto ve Tannock, 1994; Kaiser, Hester ve McDuffie, 2001). Araştırmalar, gelişimsel gerilik gösteren çocuğa sahip annelerin normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelere göre, daha fazla iletişim başlatma ve ısrar etme davranışları gösterdikleri, kısacası daha yönlendirici oldukları, çocuklarıyla etkileşimlerinde daha yetişkin merkezli, öğretime dayalı bir yol izlediklerini ve daha az duyarlı olduklarını göstermektedir (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Hancock, Kaiser ve Delenay, 2002; Girolanetto vd., 2002; Doussard-Roosevelt, Joe, Bazhenova ve Porges, 2003; Ruble, McDuffie, King ve Lorenz, 2008; Turan, 2012).

Farklı yetersizliğe sahip çocukların, farklı iletişimsel davranışlarının olduğu göz önüne alındığında, pek çok araştırmacı bu farkların ebeveyn-çocuk etkileşimini ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır (Bilginer, 2002; Loots, Devise ve Sermijn, 2003; Wilton, 2011; Diken, 2012). Görme yetersizliği olan çocukların anne-çocuk etkileşimi incelendiğinde, etkileşimin bu yetersizlikten etkilendiği görülmektedir (Loots vd., 2003). Wilton (2011), görme engelli çocuklar ve annelerin etkileşimsel davranışları ile ilgili yaptığı literatür araştırmasında, genel olarak, görme engelli çocuğa sahip annelerin, gören çocuğa sahip annelere oranla daha fazla emir cümleleri kullandıkları, daha yönlendirici oldukları ve daha fazla etiketleme yaptıklarını ifade etmektedir.

Gelişimsel yetersizlikleri olan çocukların gerek fiziksel gerekse zihinsel becerilerde gösterdikleri yetersizlikler, ebeveyn-çocuk etkileşimini olumsuz etkileyebilmektedir. Down Sendromlu çocukların gelişimini etkileyen fiziksel farklılardan bazıları, küçük ağızlı olmak, buna bağlı olarak dilde dışarı sarkmalar ve kas sistemindeki gevşeklik olarak tanımlanan hipotonidir. Hipotoni çocuğun hareket becerilerini sınırlandırmakta ve çocuğun çevresiyle etkileşime girmesini ve gelişimi için gerekli uyaranları almasını sınırlandırabilmektedir. Bunun sonucunda bilişsel ve duygusal zeka değerlerinde ilerleyen yaşla birlikte azalmalar meydana gelebilmektedir. Ailenin bu azalmayı zekada gerileme şeklinde algılaması çocuğa daha az ilgi göstermesine neden olabilmektedir. Çocuğun yeterli ilgi ve uyaran alamaması ile yavaşlayan bilişsel gelişim kısır bir döngü içerisine girebilmektedir (Bilginer, 2002). Thiemann- Bourgeu, Warren, Brady, Gilkerson ve Richard (2014), Down Sendromlu

çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşim biçimlerini araştırmışlardır. Araştırmada Down Sendromlu ve normal gelişim gösteren çocuklar ile ebeveynlerinin etkileşimsel davranışları (sözel üretkenlik ve iletişimde karşılıklı sıra alma) karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçları, genel olarak, Down Sendromlu çocuğa sahip ebeveynlerin, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere oranla daha az sözcük ürettiklerini göstermektedir. Araştırmada dikkat çeken bir diğer bulgu ise, 9-11 ay arasındaki Down Sendromlu çocukların, aynı yaş grubundaki normal gelişim gösteren çocuklara oranla sözcük üretkenliği ve karşılıklı sıra alma davranışları, 4 çocuğun 2'sinde aynı ve daha yüksekken, bu oran 25-54 aylık 5 çocuğun hepsinde düşük oranda bulunmuştur. Araştırmada 9-11 ay Down Sendromlu ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin sözcük üretkenliği arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Fakat bu fark günlük birkaç kelime bile olsa, bu farkın iki yıl sonundaki etkileri düşünüldüğünde, çocukların dil gelişimi üzerinde anlamlı bir farklılık yaratabileceği ifade edilmektedir. Iverson, Longobardi, Spaminato ve Caselli (2006), Down Sendromlu ve normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin jest ve dil kullanımını karşılaştırmışlardır. Araştırma bulguları, Down Sendromlu çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde daha fazla jest kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca Down Sendromlu çocuğa sahip annelerin, kategorize edilen jest davranışlarından elinde tuttuğu bir nesneyi gösterme davranışının normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerinkinden daha fazla olduğu belirtilmektedir. Down Sendromlu çocuğa sahip annelerinin kelime üretkenliğinin ise daha çok tek kelime seviyesinde olduğu araştırmanın diğer bulguları arasındadır.

Diken (2012) çalışmasında ise ebeveyn-çocuk etkileşimsel davranışlarını yetersizlik grupları içerisinde karşılaştırılmıştır. Dil ve konuşma geriliği, hafif düzeyde zihinsel yetersizlik ve OSB olan çocuklar ve annelerinin karşılıklı etkileşimsel davranışlarının araştırıldığı çalışmada, dil konuşma geriliği olan çocuklara sahip anneler, diğer annelere göre daha duyarlı etkileşimsel davranışlar sergilerken, hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin daha yönlendirici oldukları, OSB olan çocuğa sahip annelerin ise, diğer annelere oranla çocuklarının davranışlarını daha fazla ödüllendirdikleri ve iletişimlerinin ise daha hızlı olduğu görülmektedir. OSB olan çocukların özellikle sosyal-iletişimsel alanlarda gösterdikleri yetersizlikler, OSB olan çocukların ebeveynleriyle olan etkileşimini ilgi çekici hale getirmektedir. OSB olan çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşim biçimlerini araştırmaya yönelik yapılan

çalışmalar incelendiğinde, OSB olan çocukların dikkat, etkileşime katılım gösterme ve bunu sürdürme gibi etkileşimsel davranışları ile ortak dikkat ve etkileşim başlatma davranışlarının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. OSB olan çocukların yukarıda bahsedilen davranışlarında görülen yetersizlikleri karşılıklı olarak ebeveynlerin, duyarlı-yanıtlayıcı olma, duygusal ifade edici olma davranışları ile yönlendirici-başarı odaklı olma davranışlarını etkileyebilmektedir (Mahoney ve Perales, 2005; Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Töret, Özdemir ve Özkubat, 2015)

Farklı yetersizliklere sahip çocukların etkileşimsel özellikleri ile ebeveynin etkileşimsel davranışlarının birbirini karşılıklı olarak etkilediği görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde etkileşimsel davranışların, anne ya da babaya göre farklılık yaratıp yaratmadığı başka bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Konstantareas, Mandel ve Homatidis, 1988; Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2001).

Ülkemizde gerek normal gelişim gösteren gerekse gelişimsel gerilik gösteren çocukların, ebeveynleriyle olan etkileşimsel davranışlarını araştıran çalışmalar incelendiğinde, baba-çocuk etkileşimini araştırmaya yönelik olan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Küçüker vd., 2001;Maviş, 2004;). Ayrıca alanyazında OSB olan çocuklar ve babalarının etkileşimsel davranışlarının incelendiği bir araştırmaya da rastlanmamaktadır.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesidir. Bu amaca yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. OSB gösteren çocukların babalarının etkileşimsel davranışları nasıldır?
2. OSB gösteren çocukların etkileşimsel davranışları nasıldır?
3. OSB gösteren çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Babaların yaşı ve eğitim düzeyi ile çocuklarının etkileşimsel davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.3. Önem

Erken çocukluk döneminde ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliği ve karşılıklı etkisi birçok araştırma tarafından ifade edilmektedir. Ebeveynlerin duyarlı-yanıtlayıcı olma davranışları arttıkça, çocuklarının bilişsel, dil-iletişim ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında gelişim gösterdikleri görülmektedir (Toper-Kokmaz, 2015). Ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarıyla ilişkili bu farklılık, sadece normal gelişim gösteren çocuklarda değil, özel gereksinimleri olan ya da gelişimsel açıdan risk altındaki çocukların gelişiminde de aynı etkiyi yaratmaktadır (Mahoney ve Perales, 2003; Toper-Korkmaz, 2015). Dolayısıyla, özel gereksinimleri olan ya da gelişimsel açıdan risk altındaki çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşimlerinin niteliğinin belirlenmesi ve buna yönelik eylem planlarının oluşturulması önemli görülmektedir.

Her ne kadar ebeveyn çocuk etkileşimi denilince akla gelen ilk kişiler anneler olsa da, değişen ebeveynlik rolleri, babaların da çocukların hayatlarına aktif katılımını zorunlu hale getirmektedir. Çok sayıda araştırma çocuğun gelişiminde baba katılımının önemini işaret etmektedir. Baba katılımının çocuklarda istenmeyen davranışları ve uyum problemlerini azalttığı, akademik başarıyı arttırdığı görülmektedir. Ayrıca baba katılımının annelerin çocuk bakımına yönelik yüklerini hafiflettiği ve annelerin stres düzeylerini düşürdüğüne yönelik araştırma bulguları da bulunmaktadır. Babanın çocukla birebir etkileşim içerisinde zaman harcaması, çocuğun çeşitli etkinliklerinde çocuğun yanında hazır bulunması ve çocukla ilgili sorumluluklar alması baba katılımının temel boyutlarındandır (Meral, 2006). Bu boyutlar ele alındığında baba katılımı doğrudan ve dolaylı olarak çocukla etkileşimi zorunlu hale getirmektedir. Baba-çocuk etkileşiminin niteliğinin bilinmesi, bu değerlendirme sonuçlarından yararlanılarak hazırlanacak eğitim programları sayesinde baba-çocuk etkileşiminin istendik yönde gelişmesi sağlanabilir. Bu yolla, nitelikli bir baba-çocuk etkileşiminin çocuğun bilişsel, dil-iletişim ve sosyal/ duygusal gelişim alanlarına katkı sağlayacağı düşünülebilir. Dolayısıyla, ebeveyn-çocuk etkileşimin etkileri düşünüldüğünde, baba-çocuk etkileşimin niteliğinin belirlenmesi de en az anne-çocuk etkileşiminin niteliğinin bilinmesi kadar önem taşımaktadır.

Türkiye'de OSB olan çocuklarla yapılan araştırmaların birçoğu anneler ile birlikte yapılmıştır. Alan yazında zihin engelli çocuklar ve babalarıyla yapılan

çalışmalara rastlansa da OSB olan çocuk ve babalarıyla yapılan araştırmalara rastlanmamıştır.

Bu araştırma sonucunda, babaların, 0-6 yaş arası OSB olan çocuklarıyla etkileşimlerinin farklı değişkenlerle betimlenmesinin uygulamaya ve ilerdeki araştırmalara dönük olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Erken çocukluk döneminde baba rol modelinin önemi düşünüldüğünde, araştırmanın özellikle babaların çocuk yetiştirilmesinde aktif rol almasını sağlayacak aile eğitim programlarının geliştirilmesinde kaynak olması beklenmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma baba-çocuk etkileşim kayıtlarının doğal ortamda kaydedilememesi ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
İLGİLİ ALAN YAZIN

2.1. Normal Gelişim Gösteren Çocuklar ve Ebeveyn Etkileşimi

Anne-bebek etkileşimi denilince akla gelen ilk şey "bağ" kavramı olmaktadır. Bebek ile anne-baba arasındaki etkileşimde bağ kavramı, iki kişi arasındaki duygusal bir zincir olarak açıklanmakta, annelerin, bebeklerinin gereksinimlerine daha duyarlı olması, bağımsız oyunlarına daha çok destek vermesi ve şefkatlerini, duygularını daha açıkça belirtmeleri, bebeklerin annelerine karşı daha güvenli bağ geliştirmelerini sağlamaktadır (Oktay, 2002). Mercer ve Ferketich (1994)'de, anne çocuk arasındaki doyurucu ve zevk verici bir etkileşim sonucunda annenin çocuğa geliştirdiği sevgi bağının oluşum sürecini, maternal bağlanma olarak tanımlanmaktadır (Akt. Kavlak ve Şirin, 2009).

Doğumla başlayan bu etkileşim süreci, erken çocukluk döneminde artarak devam etmektedir. Bu dönemde çocuğun iyi bakım, beslenme, sevgi, güven, hareket, yetişkin desteği ve yaratıcılığı geliştirici ortamların, kendini tanıma ve oyun ihtiyaçlarının sağlanması gerekmektedir. Çocuğun bu ihtiyaçlarının karşılanması sırasında ebeveyn çocuk etkileşimi kaçınılmaz bir önem taşımaktadır.

Bu etkileşimin niteliği çeşitli değişkenlerle değerlendirilmektedir. Ceber (1998), çalışmasında kullandığı Anne-Bebek Etkileşimi Gözlem Formunda, anne etkileşiminin niteliğini, etkileşim başlatma, tepki verme, etkileşim sürdürme, etkileşimli oyun oynama, öğretme, duygularını ifade etme vd. davranışlarla açıklamaktadır. Sucuoğlu (2001) araştırmasında, anne bebek etkileşimini değerlendirmek amacıyla kullandığı Anne/Yetişkin Katılım Envanterinde, anne-bebek etkileşimini fiziksel katılım, sözel katılım, tepkisellik, oyun, öğretme ve kontrol davranışları vd. olmak üzere 11 davranışla tanımlamıştır. Diken (2009), Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeğinde, ebeveyn etkileşimin niteliğini, duyarlı-yanıtlayıcı olma, duygusal ifade edici olma ve başarı odaklı-yönlendirici olma başlıkları altında değerlendirmiştir.

Ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimi etkileyen bu değişkenler, çeşitli yönlerden çocuğun gelişim alanlarını etkilemektedir. Ebeveynin "duyarlı-yanıtlayıcı" olması, ebeveynin çocuğun ilgileri ve başlattığı/oynadığı etkinliklere karşı ne kadar duyarlı olduğu, ebeveynin çocuğun etkinlik ve davranışlarını görsel olarak izlenmesi, çocuğun

ilgilerine karşı ebeveynin sözel yorumlar yapması, ebeveynin çocuğun etkinlik seçimlerine katılımına ilişkin duyarlılığını, ebeveynin çocuğun tepki talep eden/etmeyen davranışlarını destekleyiciliği ve ebeveynin etkinliğe/oyun etkileşimine çocuğun dikkatini çekebilmesi, çocuğun etkileşime olan ilgisinin sürdürülebilmesini ifade etmektedir. Son yıllarda gerek normal gelişim gösteren gerekse gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklar ve ebeveynlerinin etkileşim biçimleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Hammer, Tomblin, Zhang ve Weiss, 2001; Tamis-LeMonda, Bornstein ve Baumwell, 2001; Girolametto, Bonifacio, Visini, Weitzman, Zocconi ve Pearce, 2002; Kochanska, 2002; Doussard-Roosevelt vd., 2003; Kim ve Mahoney, 2004; Mahoney ve Perales, 2005; Landry, Smith ve Swank, 2006; Leigh, Nievar ve Nathans, 2011; Watson, Roberst, Baranek, Mandulak ve Dalton, 2012; Turan, 2012). Bu çalışmalarda nitelikli ebeveyn-çocuk etkileşiminin, çocuğun gelişim alanlarına katkıları arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur (Landry, Smith, Swank ve Miller-Loncar, 2000; Paavola, Kemppinen, Kumpulainen, Moilanen, ve Ebeling, 2006; Warren ve Brady, 2007; Flippin ve Watson, 2011;). Bu durum araştırmacıları, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini arttırmaya yönelik ebeveyn eğitim programları oluşturmaya yönlendirmiştir. Yapılan araştırmalarda bu eğitim programlarının sadece normal gelişim gösteren çocukların gelişimine değil (Roberts ve Kaiser, 2011), gelişimsel yetersizliği olan çocukların gelişiminde de (Mahoney, Perales, 2003; Seung, Elder ve Valcante, 2006; Gillett ve LeBlanc, 2007; Ingersoll, Gergans, 2007; Karaaslan, 2010; McDuffie ve Yoder, 2010; Donalson, Elder, Self ve Christie, 2011; McKelvey vd., 2011; Venker, McDuffie, Weismer ve Addeduto, 2011) pozitif katkılar sağladığı gözlemlenmektedir.

Çocuklarının ilgilerine uygun ve destekleyici tepkiler veren yanıtlayıcı ebeveynler, çocuklarının dil gelişimini desteklemektedirler (Tamis-Lemonda, Bornstein ve Baumwell, 2001; Landry, vd., 2006; Leigh, Nievar, ve Nathans, 2011). Leigh, Nivear ve Nathans (2011), yaşamın ikinci ve üçüncü yıllarında duyarlı ebeveyn etkileşiminin, çocuğun ilerleyen zamandaki ifade edici dil becerilerine pozitif katkı sağladığını belirtmektedirler. Araştırmacılar, bebeklik ve erken çocukluk döneminin tamamında tutarlı şekilde sağlanan duyarlı etkileşimin, ifade edici dil problemi olan çocuklarda da önleyici ve iyileştirici bir etki sağladığını ortaya koymaktadır. . Ebeveyn çocuk arasında kurulan karşılıklı yanıtlayıcı uyum (mutually responsive orientation),

çocukların ahlak gelişimini de etkilemektedir. Karşılıklı yanıtlayıcılık; sıkı, bağlı, yardımlaşmaya dayalı ve pozitif duygular içeren bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Çocukla gerçekleştirilen etkileşimlerde, çocukların liderliğini takip etmek de oldukça önemlidir. Çocuğun liderliğini takip etmek, doğal dil öğretim yöntemlerinin temel prensiplerinden biri haline gelmiştir (Karaaslan, 2010). Çocuğun liderliğini takip etmek, çocuğun ilgilendiği şeyle yetişkinin de ilgilenmesi, ortak dikkatin oluşması ve devam etmesi anlamına gelmektedir. Tomasello ve Farrar (1986), yaptıkları araştırmada; ebeveynin çocuğun zaten ilgilendiği nesneyle ilgilenerek çocuğun liderliğini takip ettiği çalışma grubundaki çocukların sözcük dağarcığı artarken, çocuğun dikkatini başka bir nesneye çekmek için girişimde bulunan ebeveynlerin çocuklarının yeni sözcükler öğrenme düzeylerinin diğerlerine göre daha az olduğunu ortaya koymuştur. Çocuğun bir nesne ile ilgilendiği an, çocuğun o nesne ile ilgili öğrenmeye en açık olduğu andır. Çocuğun liderliğini takip etmek, hem normal gelişim gösteren çocuklarda hem de gelişimsel yetersizliği olan çocukların, dil gelişimlerinde oldukça etkilidir.

Türkiye'de ebeveyn-çocuk etkileşimini belirlemeye yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Maviş (2004) yaptığı çalışmasında, Türk anne-babaların çocukları ile gerçekleştirdikleri iletişim davranışlarını karşılaştırarak ebeveynlerin çocuklarıyla iletişiminde tutumlarını belirleyen bir etkileşim profiline ulaşarak, kültür öğelerinin anne-baba davranışlarını ne kadar etkilediğini belirlemeyi hedeflemiştir. Araştırma sonuçları, anne babaların çocuklarına kullandıkları dil açısından farklılaşmadığını ortaya çıkarmıştır. Ebeveynler çocuklarına yönelttikleri dilde ciddi olarak düzenleyici, orta karar iletişimci ve çok az yanıtlayıcı dil davranışları sergilemişlerdir. Ebeveynlerin çoğunlukla eylem ve bilgi istedikleri fakat bu isteklerinin ne kadar doğrulukla yerine getirilip getirilmediği konusunda çocuklarını gözlemlemedikleri ve hatta doğrusunu öğretme gayreti içinde olmadıkları gözlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada anne babaların etkileşimlerinde onaylama sözcüklerini fazla kullanmadıkları, çocuklarını yönlendirmek amacıyla dikkat çekme sözcüklerini sıklıkla kullandıkları belirtilmiştir. Araştırmada anne ile babalar arasındaki bir fark; babaların çok az farkla olsada daha yanıtlayıcı olmaları olmuştur. Babaların yanıtlama sürecinde daha fazla tekrarlama kullandıkları bulgulanmıştır.

Akgün ve Yeşilyaprak (2011) , anne-çocuk oyun etkileşiminde, annelerin sözel ifadelerini değerlendirdikleri araştırmalarında, annelerin çocuklarının isteklerine uyum sağlamada zorluk yaşadıkları, çocuğu yanıtlamayarak sessiz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca annelerin yapılandırma boyutunda yeni aktivite başlatma çabasına girişmedikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte annelerin çocukları ile serbest oyunlarında öğretme kaygısı yaşadıkları ve sıklıkla yorum yapma, bilgi verme ifadesi kullandıkları da görülmüştür. Kısacası annelerin oyunlarında çocukların isteklerine uyum sağlama, çocuğu yanıtlama, oyun konuşması yapma, sınır koyma, emir ve bilgi verme konularında çoğunlukla istenmeyen sözel ifadeler kullandıkları, buna karşın, olumsuz ifade kullanmama, çocukla anlaşmayı kolaylaştırmada sözel yansıtma, tanımlayıcı soru sorma ve davranış tanımlama gibi istendik ifadelerinin de çoğunlukta olduğu belirlenmiştir.

Turan (2012), normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin, çocukların dili nasıl öğreneceği hakkındaki görüşleri ve çocuklarıyla etkileşim kurma stilleri ile çocuklarının dil gelişimini desteklemek amaçlı kullandıkları tutum ve uygulamaları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; her iki grupta da çocukların oynarken öğreneceğinin düşünüldüğü ifade edilmiştir. Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin, çocukların kendileriyle konuşulduğu sürece konuşmayı kendi kendilerine öğreneceklerine ve küçük çocukların günlük ev işlerine yardım edebileceğine daha fazla inandıkları belirtilmiştir. Çocuk merkezli bir karşılıklı konuşma modeli sergileyen ebeveynlerin çocuğu bir iletişim partneri olarak gördüğünü göstermektedir. Ayrıca annelerin sadece çocuk-merkezli olmadığı, yeni sözcük öğretmek için resimli kitapların kullanımı gibi öğretime dayalı uygulamalarının da olduğu ifade edilmiştir.

Gelişimsel gerilik riski taşıyan gruplar; biyolojik risk taşıyan (prematüre ya da düşük doğum ağırlıklı olmak vb.), çevresel risk taşıyan (uyaran yoksunu bir çevreye, zayıf ebeveynlik becerileri olan ebeveynlere sahip olmak) ve oluşmuş riskleri olan (kromozomal bozukluklar, görme ve işitme kayıpları vb.) çocuklar olmak üzere sınıflandırılabilmektedir (Sertgil-Kuleli, 2011). Gelişimsel gerilik riski taşıyan çocukların ve ebeveynlerinin etkileşimsel davranışları, meydana gelen riskin çocuğun gelişimini ne yönde etkileyeceğini belirlemede kritik bir faktör olabilmektedir. Alston ve St. James-Robert (2005), iletişimsel zorluk yaşayacağının erken belirtilerini gösteren bebeklerin annelerinin çocuklarıyla geçirdikleri etkileşim zamanının, normal gelişim

gösteren bebeklerin annelerinin geçirdiği etkileşim zamanın yarısı kadar olduğunu ifade etmektedir. Kelly, Morisset, Barnard, Hammond ve Booth, (1996), erken anne çocuk etkileşiminin, yüksek risk grubundaki okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel ve dil becerileri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, bebekler (13-20 ay) ve anneleri arasında kurulan karşılıklı sözel etkileşimin, annenin pozitif ve duyarlı olmasının, bebeklerin özellikle 36 aylık olduklarındaki dil becerileri üzerinde pozitif katkı sağladığı görülmüştür. Ayrıca oyun sırasında bebeklerine (20 ay) karşı yüksek düzeyde duyarlı olan annelerin çocuklarının 5 yaşındaki bilişsel seviyelerinin de yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Annenin bilişsel seviyesinin ise, bebekleriyle etkileşimlerinde, bebekleri 13 ve 20 aylıkken etkili olsa da, çocukların bilişsel ve dil gelişimi üzerinde uzun süreli bir etkiye sahip olmadığı açıklanmıştır. Düşük doğum ağırlıklı ve prematüre doğan bebekler hayatlarının ilk dönemlerinde çeşitli gelişimsel sorunlar yaşamaktadır. Düşük doğum ağırlıklı ve prematüre doğan bebeklerin biyolojik risk faktörlerinin yanı sıra ailenin eğitim düzeyinin, gelir seviyesinin düşük olması gibi etmenlerin eklenmesi gelişimsel gerilik görülme riskini arttırmaktadır (Sola, 2008).

2.2. Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklar ve Ebeveyn Etkileşimi

Gelişimsel yetersizliği olan çocukların çoğunluğu birkaç özel eğitim kategorisi altında tanı alırlar. Zihinsel yetersizlik, dil konuşma bozuklukları ve Otizm Spektrum Bozukluğu, yaygınlığı yüksek olan bu kategorilerden bazılarıdır.

Gelişimsel gerilik gösteren bebekler, normal gelişim gösteren bebeklere göre, göz kontağı kurma, yetişkine bakma, gülümseme davranışlarını daha az sergileyebilmekte, ağlama sıklıkları ve süreleri daha fazla olmaktadır. Bu çocukların sosyal etkileşimleri başlatma, sürdürme ve yetişkine ödüllendirici geribildirim verme davranışlarını daha az gösterdikleri, sözel olmayan etkileşimlerinin ve ortak dikkatlerinin sınırlı olduğu belirtilmektedir (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Tüm bu özellikler, annelerin de normal gelişim gösteren çocuklarıyla kurdukları iletişimden farklı bir iletişim tarzı geliştirmelerine sebep olabilmektedir.

Kim ve Mahoney (2004), kronolojik yaşlarına göre eşleştirilmiş, gelişimsel yetersizlik gösteren ve göstermeyen çocukların ebeveynlerinin etkileşimsel davranışlarının, çocukların etkileşime katılım davranışları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırma da kullanılan Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği

(Child Behaviour Rating Scale) , çocuğun katılımını 7 davranışla değerlendirmiştir: Dikkat, devamlılık, katılım, işbirliği, başlatma, ortak dikkat ve duygusal durum. Ebeveyn davranışlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (Maternal Behaviour Rating Scale) ise; duyarlı-yanıtlayıcı olma, duygusal ifade edici olma, başarı odaklı-yönlendirici olma alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin, daha az yanıtlayıcı ve daha çok yönlendirici olduğu gözlenmiştir. Regresyon analizleri; ebeveynin etkileşimsel davranışlarının, çocukların etkileşime katılım davranışları üzerinde önemli bir yordayıcı olduğunu göstermektedir.

Çocuğun iletişimsel amaçlarının anlaşıldığı, uygun cevapların verildiği, çocuğun liderliğinin takip edildiği, dengeli sıra alma davranışlarının gözlendiği, kabullenici, hem çocuğun hem de ebeveynin keyif aldığı etkileşim ortamları, sosyal gelişimi destekleyen bir çevrede olması gerekenlerdir. Fakat bu optimum durumların sürekliliği, gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynler tarafından her zaman sağlanamayabilmektedir. Örneğin, iletişim başlatma ve sürdürme becerileri olmayan bir çocukla etkileşime girmeye çalışan ebeveyn çocuğun liderliğini takip etmekten daha çok, çocuğun ilgisini çekecek nesne ve olayları yaratmaya çalışmaktadır (Kaiser, Hester ve McDuffie, 2001). Ebeveynin kullandığı bu stratejisi ise, yeni kelimeler öğretme açısından, çocuğun ilgilerini ve liderliğini takip etmekten daha az etkilidir (Yoder, Kaiser ve Alpert, 1993). Ebeveyn yanıtlayıcılığının gelişimsel yetersizlik gösteren çocukların dil öncesi amaçlı iletişim davranışları ve sonraki dil gelişimi ile ilişkili olduğu birçok çalışma tarafından desteklenmektedir (Yoder ve Warren, 1999; Warren ve Brady, 2007).

Diken (2012) tarafından, Türk annelerinin ve özel gereksinimli çocuklarının etkileşimlerinin araştırıldığı araştırma sonuçlarına göre, dil konuşma geriliği gösteren çocukların annelerinin, orta derecede zihinsel yetersizlik gösteren çocukların anneleriyle karşılaştırıldığında daha duyarlı görünmelerine rağmen, aslında bu ebeveynlerin orta derecede duyarlı oldukları yani çocuğun tercihlerini dikkate almalarına rağmen, bir o kadar da yönlendirici davrandıkları belirtilmiştir. Hammer vd. (2001), normal gelişim gösteren çocukların annelerinin, özel dil konuşma bozukluğu olan çocukların annelerine oranla çocuklarıyla daha fazla sohbet ettiklerini ifade etmektedir. Annelerin, dil konuşma geriliği olan çocuklarıyla (zeka yaşları ve alıcı dil becerileri normal)

etkileşimlerinde, kültürler arası farklılaşma olup olmadığının araştırıldığı çalışmada İtalyan annelerin, Kanadalı annelere oranla, çocuklarıyla etkileşimlerinde daha fazla ses çıkardıkları, daha hızlı konuştukları ve daha çeşitli sözcükler kullandığı görülmüştür. İtalyan çocukların ise, Kanadalı çocuklara oranla daha fazla annelerini taklit ettiği, daha fazla ses çıkardığı ve kelime çeşitliliğinin fazla olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada ebeveynin dilsel girdisi ve çocukların dil üretkenliği arasındaki ilişki şunu göstermektedir ki; taklit, açıklama ve genişletme kullanımı ile çocukların dil üretkenlikleri arasında yüksek ilişki bulunmaktadır (Girolametto vd., 2002).

Ceber (1998) tarafından, normal ve zihin engelli bebeklerde anne-bebek etkileşimi karşılıklı olarak araştırılmıştır. Çalışmada, zihin engelli bebeğe sahip annelerin, normal gelişim gösteren bebeğe sahip annelerine göre daha fazla sesli/sözel etkileşim başlatma davranışı gözlenirken, daha az sesli/sözel, tepki verme, sözel olmayan tepki verme, etkileşim sürdürme ve etkileşimli oyun oynama davranışları gözlemlenmiştir.

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin, gelişimsel yetersizliği olan çocuklar üzerindeki etkisini açıklayan çalışmalar, araştırmacıları ebeveyn-çocuk etkileşimini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmaya yöneltmektedir. Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2001), araştırmalarında erken eğitim programına katılan annelerin, program sonrasında gelişimsel yetersizlik gösteren bebekleriyle etkileşim sürdürme ve öğretme davranışlarının sıklığında artma, ilgi ve uzak durma davranışlarının sıklığında azalma gözlemlerken, bebeklerin anneleriyle etkileşim başlatma, tepki verme ve etkileşim sürdürme davranışlarının sıklığında anlamlı düzeyde artma olduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca aynı çalışmada, annelerin model olma, adlandırma, ödüllendirme, yardım etme, uygun oyuncak seçme davranışlarında oluşan öğretme boyutundaki davranışlarının sıklığında da anlamlı düzeyde artış olduğu görülmüştür. Erken çocuklukta ebeveynler tarafından sunulan dil konuşma ve etkileşim uygulamaları, hem normal gelişim gösteren hem de gelişimsel geriliği olan çocukların dil-bilişsel gelişim alanlarında olumlu etki sağlamaktadır. Roberts ve Kaiser (2011), meta-analiz yöntemiyle birincil ve ikincil derecede dil geriliği olan 18-60 aylık çocuklara ebeveynleri tarafından uygulanan dil müdahalelerinin etkilerini araştırmıştır. Araştırma sonuçları, ebeveynler tarafından sunulan dil müdahalelerinin, gelişim geriliği göstersin ya da göstermesin tüm çocukların alıcı ve ifade edici dil becerileri üzerinde anlamlı ve pozitif etki yarattığını

göstermektedir. Etkileşime dayalı erken eğitim programının gelişimsel yetersizliğe sahip çocuklar ve anneleri üzerindeki etkililiğinin araştırıldığı çalışma sonuçları, programın, araştırmaya katılan çocukların kişisel-sosyal, dil ve dil-bilişsel gelişim becerileri üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Kim ve Mahoney, 2005; Karaaslan, 2010). Mahoney ve Perales (2003), etkileşime dayalı erken eğitim programının OSB olan çocukların sosyal duygusal becerilerine etkisini araştırdıkları çalışmalarında, çocuklarıyla etkileşime dayalı erken eğitim programı stratejilerini kullanmak konusunda cesaretlendirilen ebeveynlerin çocuklarında sosyal duygusal becerilerinin geliştiği gözlenmiştir. Ebeveynlere bu stratejileri kullanırken, çocuklara yönelik olarak oluşturulmuş, sosyal oyun, başlatma, keşfetme, problem çözme, alıştırma yapma, ortak etkinlikte bulunma, ortak dikkat, seslendirme, belirli bir amaca yönelik iletişimde bulunma, empati kurma, işbirliğinde bulunma, öz-düzenleme ve kendine güven duyma ve kontrol altına alma duygusu olmak üzere 16 davranışı göz önünde bulundurmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Karaaslan, 2010; Mahoney ve Perales, 2003). Etkileşime dayalı erken eğitim programı stratejileri, ebeveynin etkileşimsel davranışlarını geliştirme yoluyla, çocuğun bilişsel, iletişimsel ve sosyal duygusal alanlarda gelişimlerini desteklemeyi hedeflemektedir. Etkileşime dayalı erken eğitim programlarının, dil ve bilişsel becerileri yönünden eşleştirilmiş OSB olan çocuklar ve gelişimsel gerilik gösteren çocuklar üzerindeki etkilerinin karşılaştırıldığı çalışmalarında; OSB olan çocukların, oyun sırasındaki nesneyle ilgilenme, sembolik davranışlar, ifade edici ve alıcı dil becerilerinde, gelişimsel gerilik gösteren çocuklara oranla daha büyük gelişmeler gözlenmiştir. Bunun nedeninin eğitimler sonrasında OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuklarıyla etkileşimleri sırasında daha fazla yanıtlayıcı ve duygusal anlamda ifade edici oldukları gösterilebilmektedir (Mahoney ve Perales, 2005).

Çocuğun özellikleri, ebeveynin etkileşimsel davranışlarını nasıl etkiliyorsa, ebeveyne ait özellikler de ebeveynin çocukla kurduğu etkileşim tarzını etkileyebilmektedir. Örneğin, ebeveynlerin öz-yeterlilik algısı, stresle baş etme becerileri vb. özellikleri etkileşimi etkileyen faktörlerden bazılarıdır. Diken, (2009), Türk annelerinin öz yeterlilik algısı ile dil konuşma geriliği olan çocuklarıyla etkileşimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, annelerin yarısından fazlasının yüksek düzeyde duyarlı- yanıtlayıcı oldukları, ve çocuklarının

etkileşime olan ilgisini devam ettirmede etkili oldukları gözlemlenmiştir. Fakat ebeveynlerin çoğunun düşük seviyede duygusal ifade edici oldukları da belirtilmiştir. Araştırmada yüksek düzeyde öz yeterlilik algısı olan annelerin, yüksek düzeyde başarı odaklı oldukları ve daha çok sözel pekiştireç kullandığı ifade edilmektedir. Ebeveynler çocuklarının gelişim sürecinde stres yaşamaktadırlar. Bu stres özellikle ailenin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmasıyla artmaktadır. Dolayısıyla ailenin yaşadığı bu stres de ebeveyn çocuk etkileşimini etkileyen bir diğer faktördür. Giralonetto ve Tannock (1994) gelişimsel geriliği olan çocuklara sahip anne ve babaların stres düzeyleri ve etkileşim biçimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre; babalar, çocuklardan tepki alabilmek amacıyla annelere göre daha fazla soru sorma ve komut verme eğilimindeler ve çocukların ilgisini, kendi seçtikleri bir konuya yönlendirmek amacıyla daha fazla sözel ifadeler kullanmaktadırlar. Ayrıca annenin algıladığı stres babanın algıladığı stresten daha fazla olmaktadır. Bunun nedenin ise babanın çocukla ilgili daha az sorumluluk almasıyla ilişkili olabileceği ifade edilmektedir. Sonuç olarak, hem annelerin hem de babaların stres düzeyi ile komut ve soru sorarak çocuğu etkileşime sokma eğilimli olma düzeyleri arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

2.3. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Etkileşim Biçimleri

OSB, çoğunlukla yaşamın ilk üç yılında fark edilen her kültürde, dünyanın her yerinde görülen ve erkeklerde kızlara oranla daha yaygın olan ciddi bir gelişim bozukluğudur (Birkan, 2012). OSB; Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (American Psychiatry Association, APA) 2013 yılında yayınladığı DSM-V'de yer alan bir takım belirtiler ile tanımlanmıştır. Bu belirtiler; farklı ortamlardaki sosyal iletişim ve sosyal etkileşim yetersizlikleri ile sınırlı-yineleyen davranış, ilgi ve etkinlikleri içermektedir. Sosyal iletişim ve etkileşim yetersizlikleri; sosyal duygusal alanda yetersizlikler, sözel olmayan iletişimde yetersizlikler ve yaşa uygun olmayan ilişki kurma ve sürdürmede zorluklar olmak üzere kendini üç farklı durumda göstermektedir. Sınırlı- yineleyen davranış, ilgi ve etkinlikler ise; stereotipik veya yineleyen konuşma, motor hareketler ve nesne kullanımı, rutinlere aşırı bağlılık ve değişime direnç gösterme, anormal, fiks ve sınırlı ilgiler olmak üzere dört farklı durumda kendini göstermektedir (akt. Özdemir, 2014).

OSB olan çocukların özellikle etkileşim alanında gösterdikleri yetersizlikler, OSB olan çocuklar ve ebeveynleri arasındaki etkileşimi daha da önemli hale

getirebilmektedir. OSB olan çocukların göstermiş olduğu yetersizlikler (göz kontağı kuramama, ortak dikkatle ilgili yetersizlikleri, dikkatle ilgili sınırlılıkları, taklit becerilerindeki yetersizlikleri, sınırlı ve takıntılı ilgi alanları, oyun oynama becerilerindeki sınırlılıkları vb.) çeşitli yönlerden ebeveynleriyle ve çevreleriyle kurdukları etkileşimi etkileyebilmektedir.

OSB olan çocukların, sözel olmayan davranışlardaki (göz kontağı kurma, jestler ve mimikleri anlama) yetersizlikleri, arkadaşlık ilişkileri kurmakta zorlanmaları, pek çok şeyi başkaları ile değil kendi başına yapmayı istemeleri, başkalarının yaptıklarıyla ilgilenmemeleri, başkalarının duygularını anlamamaları gibi özellikleri, sosyal ilişkilerde güçlük yaşamalarına sebep olmaktadır. OSB olan çocukların sosyal etkileşimlerinde sorunlar yaşamasına neden olan özelliklerden bazıları da, OSB olan bireylerin, ilişki kurma, iletişime geçme, duygusal ifadeleri tanıma, yüz ifadelerinden duyguları anlamlandırma alanlarında gösterdikleri yetersizliklerdir (Eliçin ve Avcıoğlu, 2014; Birkan, Gönen ve Uslucan, 2008; Atasoy ve Uylaş, 2005; Kadak, Demir ve Doğangün, 2013).

OSB olan çocuklarda dil ve konuşma gelişiminde gecikmelerle birlikte, başkalarıyla karşılıklı konuşma başlatma, sürdürme ve kendi ilgi alanları dışında konuşmakta yetersizlikler de gözlemlenmektedir. Ayrıca kendisine söylenenleri tekrar etme, kendisinin uydurduğu ve sadece kendisine anlam ifade eden sözcükleri tekrarlama ya da televizyonda duyduklarını ilişkisiz bir zamanda tekrarlama gibi özellikler de, etkileşime düşük düzeyde katılım göstermesine ve etkileşimi devam ettirmekle ilgili sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir (Sütçü-Tekinsav, vd., 2008).

OSB'nin en önemli erken belirtilerinden biri de taklit becerilerindeki yetersizliklerdir. Araştırmalar, OSB olan çocukların taklit becerilerindeki yetersizliklerin arttıkça, sosyalleşme, oyun oynama ve iletişim/dil becerilerinin azaldığını göstermektedir. OSB olan çocukların el sallama, baş baş yapma gibi normal gelişim gösteren bebeklerin yaptığı ilk taklit becerileri sergilemedikleri görülmektedir (Bodur, Soysal, İşeri ve Şenol, 2006). Taklit becerilerinde gözlemlenen sınırlılıklar, OSB olan çocukların dil gelişiminde önemli bir yere sahiptir (Ingersoll ve Gergans, 2007). Ingersoll ve Meyer (2011), OSB olan çocukların taklit becerilerinin farklı değişkenlerle ilişkisini araştırdığı çalışmasında, nesne taklidinin OSB olan çocukların oyun becerileri ile jest/mimik taklidinin ise ifade edici dil becerileri ile anlamlı derecede

ilişkili olduğunu göstermektedir. OSB olan çocukların taklit becerileri ve taklidin alıcı-ifade edici dil gelişimi ile ilişkisinin araştırıldığı bir başka çalışmada; OSB olan çocukların, gelişimsel yaşlarına göre eşleştirilmiş normal gelişim gösteren ve gelişimsel gerilik gösteren çocuklara oranla taklit puanlarının anlamlı derecede düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca OSB olan çocukların taklit puanları ile alıcı dil ve ifade edici dil gelişimleri arasında da pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Turan, Ökçün ve Akçamuş, 2013). Ingersoll ve Gergans (2007) yaptıkları çalışmalarında OSB olan çocuğa sahip ebeveynlere, doğal ortamda taklit becerileri öğretimi için eğitim vermişlerdir. Eğitimler sonrasında OSB olan çocukların nesne ve jest/mimik taklit becerileri gelişirken, anneler çocuklarının sosyalleşme, oyun oynama ve iletişim/dil becerilerinde pozitif değişiklikler olduğunu belirtilmektedir.

İlgi takıntıları, bazı sıra dışı konulara karşı aşırı ilgi duymak ve ilgi duydukları konularda en ince ayrıntıları hatırlamak, günlük yaşamdaki düzen değişikliklerine katlanamamak, parmaklarını gözlerinin önünde hareket ettirmek, kendi etrafında dönmek, sallanmak gibi sıra dışı beden ve el hareketleri yapmak, nesneleri koklayarak, çevirerek nesnelerle uygun olmayan hareketler yapmak gibi davranışlar da Otizm Spektrum Bozukluğu belirtileri içerisindedir (Çuhadar, 2010; Birkan, 2012). Erbaş, Kırcaali-İftar ve Tekin-İftar (2005), Koegel ve Covert (1972) , basmakalıp davranışların, bireyin kendisine ve çevresine zarar verici davranışlar olmasa da, sosyal ortamlarda kabul görmeme, dışlanma, eğitim ve öğretim fırsatlarından kısıtlı olarak yararlanma gibi gerek bireyin gerekse çevresindekilerin yaşantısını olumsuz yönde etkilemekte ve dolayısıyla problem davranış olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bu davranışlar özellikle de eğitim ortamlarında bireyin öğrenme fırsatlarını kesintiye uğratmakta ve sosyalleşmeyi engellemektedir (akt. Toper-Korkmaz, 2012).

Deneyim paylaşmak, dil becerileri gerektirir. Ortak dikkatin iki işlevinden biri olan sosyal amaçlı işaret etme davranışı alıcı dil becerilerinin gelişimi için; isteğini elde etme amaçlı işaret etme davranışı ise ifade edici dil becerileri için bir göstergedir. Ortak dikkat, normal gelişim gösteren çocuklarda, ebeveynin dikkat ettiği nesne /etkinlik ile ebeveynin o nesne/etkinlik için kullandığı sözcük arasındaki ilişkiyi kurmasını sağlamaktadır. Ortak dikkat becerilerindeki yetersizlikler ise OSB olan çocuklarda çok sık gözlenmektedir (Jones ve Carr, 2004; Insergoll ve Schreibman, 2006; Whalen, Schreibman ve Ingersoll, 2006; Vismara ve Lyons, 2007; Schietecatte, Roeyers ve

Warreyn, 2012). OSB olan çocuklardaki ortak dikkat ile ilgili eksiklikler, ebeveynin dikkat ettiği nesne /etkinlik ile ebeveynin o nesne/etkinlik için kullandığı sözcük arasındaki ilişkinin yanlış ya da eksik eşleştirilmesine sebep olabilmektedir. Kısacası bir insanın bakışını ve/veya işaretini takip edemeyen ve bir başkasının dikkatini ilginç bir nesne veya olaya yönlendiremeyen (ortak dikkatin bozuk formları) bir çocuk, büyük olasılıkla sosyal etkileşimi takip etmede ve anlamada ve nesneleri isimleri ile bağdaştırmada büyük güçlükler çekebilmektedir. OSB olan çocukların en önemli eksiklerinden biri olan etrafındaki kişilerle anlamlı şekilde ilişki başlatamama ve devam ettirememe probleminin ortak dikkat başlatma ve devam ettirme becerisindeki yetersizlikten kaynaklandığı yapılan çalışmalarda görülmektedir. Bir çocuğun gelişimi esnasında bir şeyleri öğrenmesi; onu yetiştiren ebeveyniyle karşılıklı bir ilişki içinde olması, yetişkinin ya da sosyal partnerin ilgilendiği nesne ya da olayla ilgilenmesi, gerektiğinde ilişkiyi başlatması, parmakla istediği nesneyi göstermesi, yetişkinin bakışlarını takip etmesini, yetişkini ya da ilgilenilen nesnenin işlevini taklit, vb. etmesini içermektedir. Bütün bu özellikler ortak dikkatin içinde barındırdığı fakat OSB olan çocuklarda eksik olan unsurlardır (Durukan ve Türkbay, 2008; Karakan, 2011). Fakat birçok araştırma, ebeveynin etkileşimsel davranışlarının istendik yönde geliştirilmesinin, OSB olan çocuklarda görülen yetersizliklerin azalmasında büyük rol oynayabileceğini belirtmektedir (Mahoney ve Perales, 2003; Toper-Korkmaz, 2005). Ebeveyn-çocuk etkileşiminde, çocuğun seçimi/ tercihi dikkate alındığında, dikkat çekici nesneler kullanıldığında, OSB olan çocuklarda görülen ve birçok gelişim alanını olumsuz olarak etkileyen ortak dikkate bağlı yetersizliklerde önemli gelişmeler görülmektedir (Karakan, 2011). Ortak dikkat becerilerinin gelişimiyle ilgili müdahale programları çocuk merkezli, çocuğun liderliğini göz önüne alan ve çocuğun ilgilerine duyarlı uygulamaları etkili bulmaktadır (Yoder ve Stone, 2006). OSB olan çocuklarda, ortak dikkatin temel becerilerinden olan, taklit becerilerinin (Ingersoll ve Schreibman, 2006) ve sosyal motivasyonun (Jones ve Carr, 2004) gelişmesi için, çocuğun seçimlerini dikkate alan, doğal pekiştireçlerin kullanıldığı ve öğretilmek istenen becerinin (zor becerinin), öğrenilmiş becerinin (kolay beceri) içine gömüldüğü eğitim programları önerilmektedir.

OSB olan çocukların göstermiş oldukları yetersizlikler, farklı gelişimsel yetersizliğe sahip çocuklarla karşılaştırılmaktadır. Karşılaştırılan alanlarda (jest

kullanımı, ortak dikkat, iletişim başlatma, dil gelişimi vb.) OSB olan çocukların diğer grup çocuklardan daha zayıf beceriler gösterdiği görülmektedir. Araştırma grubu OSB, Down sendromlu ve normal gelişim gösteren Türk çocuklarından oluşan bir araştırmada, çocukların dil öncesi dönemdeki jest kullanım becerileri incelenmiştir. OSB olan çocukların özellikle sosyal etkileşim ve ortak dikkat işlevine göre jestlerin kullanımında, Down sendromlu ve normal gelişim gösteren çocuklara göre daha fazla güçlükleri olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada toplam jest kullanım sayısının en az olduğu grup yine OSB olan çocuklar olmuştur. OSB olan çocuklar, davranış düzenlemeye yönelik, nesne isteme jestini en az kullanırken, nesne reddetme davranışını en fazla kullanmıştırlar. Bunun nedeninin ise ebeveynlerin çocuklarını bir oyuncakla oynatmak için zorlamaları olduğu düşünülmektedir (Töret ve Acarlar, 2011). Kısacası OSB olan çocuklara ve ebeveyne ait özelliklerin bu araştırmada da etkileşimi olumsuz etkilediği görülmektedir. Mundy vd. (1986), OSB olan, gelişimsel gerilik ve normal gelişim gösteren çocukların ortak dikkat becerilerinin karşılaştırıldığı araştırma sonuçlarına göre; OSB olan çocukların ortak dikkat becerilerinin, zeka seviyeleri ve annelerinin eğitim seviyeleri eşleştirilmiş olmasına rağmen, diğer iki gruba göre daha az olduğu belirtilmiştir (akt. Watson, 1998). Ortak dikkatin dil gelişimi ile ilişkisinin araştırıldığı boylamsal bir çalışmada, OSB olan çocuklar, zeka yaşları ve dil seviyeleri kontrol altına alınmış zihinsel gerilik gösteren çocuklar ile karşılaştırılmıştır. OSB olan çocuklar, zeka yaşı ve dil seviyesi eşleştirilmiş gruba oranla daha az ortak dikkat becerileri göstermişlerdir. OSB olan çocuklarda, ne zeka yaşı, ne kronik yaş ne de IQ sonraki dil gelişiminde yordayıcı değilken, sadece ortak dikkat becerileri dil gelişiminde yordayıcı bulunmuştur (Mundy, Sigman ve Kasari, 1990).

OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuklarının günlük oyun etkileşimine ilişkin görüşlerinin incelendiği bir çalışmada ebeveynler, çocuklarının kendileri ile olan oyun etkileşimlerinin süre ve nitelik olarak sınırlı olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Bunun ise ebeveynlerin, çocuklarının sahip olduğunu düşündükleri tekrarlayıcı davranışlarla ilişkili olabileceği ifade edilmiştir (Töret, Özdemir, Gürel-Selimoğlu ve Özkubat, 2014). OSB olan çocukların oyun becerilerinde gösterdikleri davranışlar, ebeveynin çocuğu etkileşime katmasını, çocukla etkileşim sürdürmesini ve ebeveynin etkileşimden keyif almasını engelleyebilmektedir. OSB olan çocukların oyun becerilerindeki yetersizlikler, çocukların sosyalleşmesinin ve dil/iletişim becerilerinin

gelişmesinin önünde engel oluşturabilmektedir. OSB olan çocukların oyun becerileri, sosyal etkileşim ve iletişimdeki bozukluklarla ilişkilidir. OSB olan çocukların oyun davranışları genel olarak tekrarlayıcı, duygusal, izole olmuş, somut ve hayali oyunlardan uzaktır. Ayrıca OSB olan çocukların oyun davranışlarında, iletişime geçememe, basmakalıp davranışlar, oyuncaklarla amacına uygun oynayamama, taklit ve hayali oyunlar oynamada sınırlılıklar gibi özellikler de gözlenmektedir (Paterson ve Arco, 2007; Bozkurt, 2011). Yapılan araştırmalarda konuşabilen ve konuşamayan OSB olan çocuklar arasında oyun becerileri arasında farklılıklar olmasına rağmen, OSB olan çocukların oyun etkinliklerinin niteliği ve niceliği de diğer tüm gelişimsel yetersizliği olan çocuklarla karşılaştırıldığında sınırlılıklar göstermektedir. OSB olan çocukların oyuncak tercihleri normal gelişim gösteren akranlarından farklılaşmakta; daha çok duyusal-motor, keşfedici ve ilişkisel oyun türlerine ait oyuncaklarla oynamayı tercih etmektedirler (Alak, 2014). Hobson, Lee ve Hobson (2010), yaptıkları çalışmalarında OSB olan çocukların bir nesneyi başka bir nesnenin yerine koyma ve nesneleri işlevlerine uygun kullanma gibi davranışlarında gelişimsel geriliği olan çocuklarla eş performans sergilediklerini ancak kişisel farkındalık, sembolik anlamlar oluşturma, yaratıcılık ve eğlenmede kontrol grubundan daha düşük performans sergilediklerini rapor etmektedir.

2.3.1. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve ebeveyn etkileşimi

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocukların sosyal ve iletişim becerilerinde gösterdikleri yetersizlikler Otizm Spektrum Bozukluğunun temel belirleyici haline gelmektedir. OSB olan çocukların davranışları ile ebeveyn davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar incelendiğinde, çocuk ve ebeveyn karşılıklı olarak ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini etkilemektedir. Ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarının, genel olarak çocuğun otizmden etkilenme düzeyi, otizm semptomlarının şiddeti, problem davranış düzeyi gibi değişkenlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Sınırlı düzeyde sosyal etkileşim becerilerine sahip olan OSB olan çocukların, bu becerilerinin geliştirilmesinde en büyük etkileşim ortağı olarak ebeveynlerin etkileşimlerinin niteliği büyük öneme sahiptir. Başka bir bakış açısıyla OSB olan çocukların sosyal etkileşimle ilgili sınırlılıkları, ebeveynlerin etkileşim

tarzlarını ortaya koymalarını engelleyerek, OSB olan çocukların var olan potansiyellerinin en üst seviyeye çıkmasına da engel olabilmektedir. Bu açıdan, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğinin bilinmesi daha etkili ve verimli aile merkezli müdahale uygulamalarının oluşturulmasında katkı sağlayacağı beklenmektedir. Araştırmalarda ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini ortaya koymak amacıyla çeşitli ebeveyn davranışları tanımlanmıştır. Bu davranışlar genel olarak, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, etkili olma, kabullenme, duygusal ifade edici olma, yönlendirici, başarı odaklı olma vb. olarak sınıflandırılmaktadır. Bu ebeveyn davranışlarının bazıları etkileşimin niteliğini olumlu etkilerken, bazıları olumsuz etkileyebilmektedir.

Ebeveyn yanıtlayıcılığı, nitelikli bir ebeveyn-çocuk etkileşiminde olması gereken bir davranış olup, ebeveynin çocuğun davranışlarına verdiği tepkilerin tutarlılığını ve sıklığını ifade etmektedir. Bu tepkiler çocuğun niyet, istek ve eylemlerine karşılık gelen destekleyici tepkiler olarak ifade edilmektedir. Ruble vd., (2008), çalışmalarında, ebeveyn yanıtlayıcılığını sosyal etkileşim derecelendirme ölçeği (The Social Interaction Rating Scale) ile değerlendirmişlerdir. Ölçek, ebeveyn yanıtlayıcılığını 6 alt faktörle değerlendirmektedir; duyarlı olma (contingency), yönlendirici olma, yanıtlayıcı olma (initiation toward the child), duygusal ifade edici olma (affect), etkili olma (maintenance of interaction with the child) ve fiziksel yakın olma (movement with the child). 30 annenin ve 5 babanın yanıtlayıcığı ile OSB olan çocuklarının sosyal etkileşim davranışları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, ebeveyn ve çocuğa ait demografik özelliklerin (yaş, cinsiyet,ekonomik gelir vb.), etkileşimin niteliğini etkilemediğini bulmuşlardır. Ebeveynin etkileşim tarzıyla çocuğun bilişsel seviyesi arasında bir ilişki bulunmazken, ebeveynin yanıtlayıcığı ile çocuğun yetişkinlerle etkileşim başlatma davranışları arasında ilişki bulunmuştur. Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar dili anne babalarıyla ya da çevreleriyle etkileşerek öğrenmektedirler. Çocuğun dil edinimini güçlendirmenin yolu, anne babaların çocuklarına dilin kurallarını, bağlamlarını ve modellerini onlarla bol bol konuşarak göstermesidir. Bunu yaparken çocuğun anlama düzeyine yakın dil girdilerinin sağlanması önemlidir (Ülke-Kürkçüoğlu, 2010) . Erken çocuklukta özel eğitimin temel kuramlarından olan, çocuğun yakın çevresi ve yakın çevrenin çocuğun gelişimi üzerindeki karşılıklı etkisini savunan transaksiyonel modele göre erken dil gelişiminde ebeveynin sözel yanıtlayıcılığı dil kazanımını kolaylaştırmaktadır. Ebeveynin çocuğun

işaretlerini anlaması, çocuğun dikkatini sürdürdüğü etkinlik hakkında sözel yorumlar yapması hem normal gelişim gösteren çocuklarda hem gelişimsel gerilik gösteren çocuklarda hem de OSB olan çocuklarda sözcük üretkenliğini arttırmaktadır. Sözcük üretkenliği, çocuğun ilgilendiği nesne ile ilgili ebeveynin isimlendirme yapmasını ve çocuğun bu ilişkiyi anlamasını gerektirir. OSB olan çocuklar için bu süreç oldukça zordur. Bu nedenle, bu nesne-isim eşleştirmeleri ile ilgili yoğun öğrenme ortamları yaratılması, bu öğrenmeleri kalıcı hale getirecektir. Aynı zamanda OSB olan çocuklar için bu sözel girdinin işlenebilir hale getirilmesi gerekir ki, bunu sağlayan en önemli faktör, sözel girdinin çocuğun ilgilendiği nesne/etkinlik ile ilgili olmasıdır. McDuffie ve Yoder (2010), ebeveyn yanıtlayıcılığını, çocuğun o anda dikkat ettiği şeyle ilgili olarak ebeveynin sözcük üretmesi ve çocuğun sözel iletişim girişimlerine cevap olarak (dilsel haritalama, taklit, genişletme tekniklerini kullanarak) ebeveynin sözcük üretmesi olarak ele almıştır. Her iki durumunda OSB olan çocuklarda sözcük üretkenliği ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Ebeveyn davranışları ve OSB olan çocukların özellikleri (çocuğun yaşı, sözel olmayan IQ, oyun becerileri ve taklit) gibi dil becerileri etkileyen değişkenlerin incelendiği bir çalışmada, çocukların, diğerlerinin ortak dikkat girişimlerine cevap vermesi ve ebeveynin çocuğun oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklere karşı duyarlılığı ve yanıtlayıcılığı, dil gelişimi ile yüksek düzeyde ilişkiliyken, bu iki değişkenle çocuğun özellikleri arasında bir ilişki bulunamamıştır. Aynı çalışmada çocuklarıyla yüksek düzeyde uyumlu olan annelerin çocuklarının dil kazanımları, düşük düşeyde uyumlu annelerin çocuklarının dil kazanımlarına oranla daha hızlı bulunmuştur (Siller ve Sigman, 2008).

Nitelikli ebeveyn etkileşiminin oluşmasını sağlayan temel davranışlarından biri de ebeveynin duyarlı olma davranışları olabilmektedir. Ebeveynin duyarlılığı, ebeveynin çocuğun oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklere karşı ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle ebeveynin çocuğun etkinlik ve davranışlarını görsel olarak izlemesini ve buna ilişkin konuşması, katılması, ilgi göstermesi olarak da tanımlanabilir. Ebeveyn duyarlılığı çocuğun liderliğini takip etmeyi gerektirmektedir. Watson (1998), çalışmasında OSB olan ve normal gelişim gösteren okulöncesi çocukların ebeveynlerinin oyun etkileşimleri sırasında çocuğun liderliğini takip etme davranışlarını karşılaştırmıştır. Çalışma OSB olan ve normal gelişim gösteren çocukların alıcı dil becerileri eşleştirilerek değerlendirilmiştir. Ebeveyn

davranışları; çocuğun ilgilendiği şeyle ilgili ifadeler (çocuk merkezli), çocuğun ilgilendiği şeyle ilgili olmayan ifadeler (çocuk merkezli olmayan) ve diğer (annenin duyguları gibi) olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; hem OSB olan hem de normal gelişim gösteren çocuklar ile ebeveynleri yakın sayıda sözcük üretmişlerdir. Her iki gruptaki ebeveynlerin, çocuk merkezli olarak ürettikleri sözcük sayısı arasında anlamlı bir fark yokken, OSB olan çocukların ebeveynlerinin, çocuk merkezli olmayan sözcük sayısı normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinkinden fazla olmuştur. Çocuk merkezli olmayan sözcüklerin kullanım amaçları incelendiğinde, bu sözcüklerin genel olarak otistik çocuğun uygun olmayan davranışlarını düzenlemek amacıyla üretildiği gözlenmiştir. Ebeveynler çocuğun dikkatini çekmek ve sürdürmek amacıyla da çocuk merkezli olmayan ifadeler kullanmışlardır.

Ebeveynin duygusal ifade edici olma davranışları, ebeveynin çocuğu ve çocuğun yaptığı şeyi kabullenen ve onaylayan iletişim ve davranışları ile çocukla gerçekleştirdiği etkileşimden keyif alma derecesini, sözel pekiştireç kullanmasını, öpme, kucaklama, okşama, ses tonu gibi çocuğa karşı sergilenen olumlu davranış ve tutumları ifade etmektedir. Ebeveynin duygusal ifade edici olma davranışları, çocukların etkileşimsel davranışlarını etkileyebilmektedir. Steelman, Assel, Swank, Smith ve Landry, (2002), boylamsal çalışmalarında, çocuklarına (12 aylık) karşı sıcak yanıtlayıcı bir etkileşim tarzı sergileyen ebeveynlerin çocuklarının sonraki dönemde (54 aylık) sosyal becerilerine pozitif katkı sağladığı belirtilmiştir. Çalışmada ebeveynin çocuk yetiştirme tutumu, hem ebeveynin sıcak yanıtlayıcılığını hem de çocuğun sonraki sosyal becerilerini etkilediği ifade edilmektedir. Araştırmaya göre ebeveynin sıcak yanıtlayıcı olması, iletişimde çocuğu cesaretlendirmekte ve ebeveyn-çocuk arasında daha yoğun bir etkileşim süreci başlatabilmektedir. Bu etkileşimin çocuğun hem dil gelişimine katkı sağlarken hem de sosyal gelişimini olumlu yöne etkilediği düşünülmektedir.

Etkileşimde ebeveynlerin yanıtlayıcı olma, duyarlı olma ve duygusal ifade edici olma davranışları ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini olumlu etkilerken, ebeveynin yönlendirici ve başarı odaklı olması etkileşimin niteliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Başarı odaklı- yönlendirici olma, ebeveynin, çocuğun davranışlarını yönlendirmek amacıyla emir, yönerge, istek ve imalarını ifade etmektedir. Landry vd. (2000), ebeveynin yönlendirici olma davranışını, 2-3.5 yaşlarındaki çocukların bilişsel ve yanıtlayıcılık becerilerinin desteklenmesinde pozitif ilişkili bulurken, 4.5 yaş ve

üzerindeki çocukların bilişsel ve sosyal becerileri üzerinde negatif etkili bulmuştur. Araştırma, çocuklar gelişimsel alanlarda ilerledikçe ve bağımsızlık kazanmaya başladıkça yönlendirmenin de azalması gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat OSB olan çocuklara yeni bir becerinin öğretilmesinde kullanılan ayrık denemelerle öğretim tekniği çok fazla yönlendiricilik içermesine rağmen, yeni bir becerinin öğretilmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla yönlendirme gelişimin farklı alanlarında farklı etkilere sahip olabildiği gibi, öğretilecek beceriye göre de olumlu ya da olumsuz etkileri olabilmektedir (Ruble vd., 2008). Diken ve Mahoney (2013), Türk annelerinin ve okulöncesi dönemdeki OSB olan çocuklarının etkileşimlerini araştırdığı çalışmalarında, batı ülkelerindeki annelerinkine benzer olarak OSB olan çocuklarıyla etkileşimlerinde yüksek düzeyde yönlendirici oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışmada yönlendirici-etkili olmayan, yönlendirici-başarı odaklı ve yanıtlayıcı olmak üzere 3 farklı ebeveyn etkileşim tarzı ortaya çıkmıştır. Benzer sonuçlara sahip bir başka çalışma da, ciddi düzeyde OSB olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelendiği çalışmadır. Araştırma sonuçlarına göre; annelerin, çocuklarına yönelik etkileşimlerinde yüksek düzeyde yönlendirici etkileşim stiline sahip oldukları belirlenirken, duygusal ifade edici olma ve yanıtlayıcı etkileşim stiline sahip olma düzeylerinin ise düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Töret, Özdemir ve Özkubat, 2015). Carter (2001), yaptığı çalışmada, OSB olan çocukların kendi seçimi olan ve olmayan (yetişkin tarafından seçilen) oyuncaklarla oynamaları sırasında gösterdikleri problem davranışlar, etkileşimsel davranışlar ve dil becerileri kazanımı açısından bir farklılık olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, otistik çocukların kendi seçtikleri oyuncaklarla oynadıkları sırada daha fazla iletişim başlattıkları, daha az problem davranış gösterdikleri ve dile ilişkin olarak hedeflenen morfemi daha kolay öğrendikleri belirtilmiştir.

Ülkemizde, OSB olan çocuklar ve ebeveynlerin etkileşim biçimleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; OSB olan çocuğa sahip annelerin, çocuklarının ilgileri ve başlattığı ya da sürdürdükleri oyun bağlamında etkileşimlerinde düşük düzeyde duyarlı, yani çocuklarının davranışlarını gözlemleme ve bunları göz önüne alma konusunda sınırlılıkları olduğu belirtilmektedir. Ayrıca annelerin daha az yanıtlayıcı oldukları, duygusal olarak ise çocuklarıyla etkileşimlerinden keyif alma, etkileşimde sıcak olma ve duygusal ifade edicilik düzeylerinin düşük olduğu gözlemlenmektedir. Ebeveynler

çocuklarının dikkatini çekmek için daha yoğun sözel uyaran sunmaktalar ve yüksek düzeyde yönlendirici davranmaktadırlar. Bütüncül olarak bakıldığında OSB olan çocuğa sahip annelerinin etkileşim sürecinde pasif olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Toper-Korkmaz, 2015; Töret vd., 2015).

Türk annelerinin ve özel gereksinimli çocukların etkileşimsel davranışlarının incelendiği çalışmada, dil konuşma geriliği olan, orta derecede zihinsel yetersizlik gösteren ve OSB olan çocuk annelerinin etkileşim davranışları karşılaştırılmıştır. Genel olarak bakıldığında OSB olan ve orta derecede zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin dil konuşma geriliği gösteren çocuğu olan annelere oranla daha az duyarlı oldukları belirtilmiştir. Çalışmada OSB olan çocuğa sahip annelerin, diğer annelere oranla daha çok ödüllendirici oldukları ve daha hızlı iletişim kurdukları gözlenmiştir. OSB olan çocuğu sahip annelerin daha ödüllendirici ve daha hızlı bir iletişim kurmaları, başarı odaklı olmaları ile ilişkiliyken, OSB olan çocukların diğer çocuklara oranla daha fazla bilişsel problemler ve gelişimsel yetersizlikler göstermesinin annelerde bir beceri öğretme ve etkileşimi yönetme ihtiyacı doğurabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Diken, 2012).

Son yıllarda OSB olan çocukların özellikle iletişim ve etkileşim becerilerini destekleyici yönde araştırmalar çoğunluk kazanmaktadır. Bu araştırmalarda OSB olan çocukların özellikle anneleriyle olan ve annelerin de OSB olan çocuklarıyla olan etkileşim ve iletişim biçimleri araştırılmakta (Konstantareas, Mandel ve Homatidis, 1988; El-Ghoroury ve Romanczyk, 1999; Doussard-Roosevelt vd., 2003; Warreyn, Roeyers ve De Groote, 2005) ve annelerin etkileşim ve iletişim becerilerini geliştirici ve destekleyici müdahale yöntemleri ile OSB olan çocukların bu becerileri desteklenmeye çalışılmaktadır. Etkileşimsel ebeveyn davranışlarının, OSB olan çocukların bilişsel gelişimlerine (Toper-Korkmaz, 2015), dil gelişimlerine (Siller ve Sigman, 2002; Venker vd., 2011; Sarı, 2014), sosyal-duygusal gelişimlerine (Carter, 2001; Mahoney ve Perales, 2003) olumlu katkı sağladığı birçok araştırma tarafından ifade edilmektedir. Venker vd. (2011), OSB olan çocukların ebeveynlerinin sözel yanıtlayıcılıklarını arttırmak amacıyla uyguladıkları bir eğitim programında (More Than Word: The Hanen Program for Parents of Children with Autism Spectrum Disorder) ebeveynlere, çocukların o anda ilgilendikleri bir oyuncak ya da baktıkları bir etkinlik ile ilgili olarak tanımlayıcı ifadeler kullanmayı, çocuğun ifadelerini genişletmeyi, çocuğun iletişim

başlatmasını cesaretlendirmek amacıyla ebeveynin seçenek sunmak, şaşırtmak ya da bir oyuncağı ulaşılamayacak bir yere koymak gibi stratejiler kullanarak, sözel ya da sözel olmayan davranışlarda bulunmayı, çocuğun o an ilgilendiği etkinliğe katılabilmek amacıyla ifadeler kullanmayı öğretmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre; öğretilen stratejileri kullanan ebeveynlerin çocuklarının, ebeveynin başlattığı iletişime yanıt verme, kendiliğinden taklit olmayan kelime ya da cümleler kurma ile göz kontağı kurma, dokunma ve gösterme gibi sözel olmayan iletişimsel davranışlarında anlamlı artış gözlenmektedir. Birçok sosyal etkileşim fırsatı sağlayan oyun ortamları OSB olan çocukların dil gelişimine katkı sağlayabilmektedir. Ebeveynler bu oyun ortamlarında bilerek ya da bilmeyerek farklı etkileşimsel stratejiler kullanmaktadırlar. Eser (2007) de yaptığı çalışmasında, OSB olan çocuğa sahip bir annenin çocuğunun sözcük dağarcığını geliştirmek için kullandığı stratejileri betimlenmektedir. Araştırma sonuçlarına göre; ebeveynin çocuğuyla iletişim kurarken göz kontağı kurmaya, çocuğun dikkatini çekecek nesneler kullanmaya, çocuğun seçtiği oyun /oyuncaklarla oynamaya, etkinliği eğlenceli hale getirmek için farklı ses tonları kullanmaya ve ilginç hareketler yapmaya önem verdiği gözlenmektedir. Özmen-Güzel (2005) yaptığı çalışmasında, model olma, tepki isteme, geciktirme ve fırsat öğretimi gibi tekniklerin kullanıldığı Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yönetiminin (Milieu Teaching) OSB olan bir çocuğun dil ve iletişim becerileri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda OSB olan çocuğun göz kontağı ve ortak ilgi süresinin uzadığı, sıra alarak iletişimi devam ettirme süresinin arttığı, nesne, hizmet ve bilgi isteme sayısının ve bunları isterken çıkardığı seslerin çeşitlendiği, sosyal etkileşim becerilerin arttığı ve selamlaşma becerisi kazandığı belirtilmektedir.

2.3.2. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve anneleri ile babalarının etkileşimleri arasındaki farklılıklar

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocukların etkileşimlerinde, anne ve babaların etkileşimsel davranışları arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. OSB olan çocukların farklı düzeyde işlevsel becerilere ya da iletişim becerilerine sahip olma/olmama gibi bireysel farklılıkları ya da ebeveynlerin stres düzeyleri, ebeveyn-çocuk etkileşiminde anne ve babaların farklı etkileşimsel davranışlar göstermesine sebep olabilmektedir. Yapılan araştırmalar, annelerin düşük işlevli ve konuşma becerileri olmayan çocuklarıyla, yüksek işlevli ve konuşma becerileri olan çocuklarına

oranla, iletişimlerinde daha kısa ifadeler kullandıklarını ve daha hızlı konuştukları ve daha hızlı fiziksel etkinlik ürettiklerini ve daha fazla yönerge verdiklerini göstermektedir. Ayrıca çalışmada babaların annelere göre daha karmaşık yönergeler verdiği belirtilmektedir. Hem anneler hem de babalar, yüksek işlevli çocukların konuşmalarını daha fazla pekiştirirken, düşük işlevli çocuklarına daha fazla karmaşık yönergeler vermektedirler (Konstantareas, Mandel ve Homatidis, 1988). Anneler düşük işlevli OSB olan çocuklarının motor davranışlarını, konuşma davranışlarına oranla daha fazla pekiştirmektedir. Benzer bir başka araştırmada, Annelerin yüksek işlevli OSB olan çocuklarına, düşük işlevli çocuklarına oranla daha fazla soru sordukları, daha fazla dil örnekleri sundukları ve çocuklarının başlattığı etkileşimlere daha fazla yanıt verdikleri bulgulanmaktadır (Konstantareas, Zajdeman, Homatidis ve McCabe, 1988). El-Ghoroury ve Romanczyk (1999), aile üyelerinden anne, baba ve kardeşin, oyun sırasında OSB olan çocuklarına (kardeşine) karşı etkileşimlerindeki farklılıkları araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; annelerin, babalara oranla daha fazla nötr ifadeler kullandıkları ve OSB olan çocukların da annelerine oranla babalarıyla daha fazla sözel etkileşim başlattığı, hem annelerin hem de babaların, kardeşe oranla daha fazla durağan vakit (hiçbir sözel ya da fiziksel bir davranışın oluşmadığı zaman dilimleri) geçirdiği belirtilmektedir. OSB olan çocuğa sahip anne ve babaların olumlu deneyimlerinin araştırıldığı bir çalışmada, annelerin babalara göre daha fazla olumlu deneyim paylaştıkları, hem annelerin hem de babaların olumlu deneyim ifadelerinin, stres düzeyleri arttıkça azaldığı, babaların "annelerin değil" olumlu deneyimlerinin, eşlerinin stres düzeyi ile negatif ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Kayfitz, Gragg ve Orr, 2010).

Flippin ve Watson (2011) tarafından, OSB olan çocukların oyun davranışları ile anne ve babaların yanıtlayıcılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada, OSB olan çocukların oyunun dört aşamasındaki (keşfedici, ilişkisel, işlevsel, sembolik) oyun davranışlarının sıklığı, bağımsızlığı, anne ve babayla oyun oynarken gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, çocuklar, anneleri ile oyun oynarken, bağımsız ve babayla oyun oynarken ki davranışlarından daha çok ilişkisel oyun türünde oyunlar oynamaktadırlar. Hem annelerin hem de babaların, yanıtlayıcı sözel davranış kullanımları, çocukların yüksek düzeyde oyun davranışları ile ilişkili iken, sadece babaların duyarlı oyun davranışları çocukların yüksek düzeyde oyun davranışları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

2.3.3. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ve baba etkileşimi

Toplumsal yaşamdaki değişimlerin babalık rolünü değiştirdiği görülmektedir. Geçmişteki toplumsal ve kültürel beklentiler babanın sadece çalışmasına ve evi geçindirmesine yönelik iken, bugün bu beklenti çocuğun yaşantısına katılmaya yönelik olmaya başlamıştır (Kuzucu, 2011). Bu durum ebeveynlik rolünde babaya ilişkin beklentileri değiştirmektedir. Babaların çocukla etkileşimli vakit geçirmesi ve eğitiminde aktif rol alması bu beklentilerden bazılarıdır.

Erken çocuklukta özel eğitim ile ilgili araştırmalarda, OSB olan çocukların babalarıyla ilgili yeteri kadar araştırma bulunmamaktadır. Flippin ve Crais (2011) çalışmasında, erken OSB ile müdahalede etkili baba katılımına neden ihtiyaç olduğunu bir literatür taraması yaparak yorumlamaya çalışmaktadır. Araştırmaya göre; son 30 yılda, ebeveynlerin eğitildiği 25 tane iletişim temelli erken eğitim programlarının 8 inde babalarında bulunduğu, bunun ise spesifik baba katılımlı çalışmalar olmadığı belirtilmektedir. Aynı şekilde OSB olan çocukların sembolik oyun gelişimde babaların katkısının araştırıldığı hiçbir çalışmaya rastlanmamaktadır. OSB olan çocukların oyun davranışlarının geliştirilmesine yönelik ebeveyn eğitimlerine sadece annelerin katıldığı gözlemlenmektedir. Ebeveynler arası stres ve baş etme düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmalarda annelerin babalara oranla daha fazla stres yaşadıkları belirtilmektedir. Alan yazın incelendiğinde OSB olan çocukların ebeveynlerinin eğitildiği ve bu şekilde dolaylı olarak çocuğun gelişimine katkısı olacak çalışmaların çoğunda annelerin olduğu belirtilmektedir. Araştırmaya göre, baba katılımını arttırmanın, anneler üzerindeki iş yükünün azalmasını sağlayacağı ve annenin stresini azaltacağı düşünülmektedir. Yine bu şekilde uygulamaların tek-ebeveyn katılımlı uygulamalar olmaktan çıkıp ve aile merkezli uygulamalara dönüşeceği belirtilmektedir.

OSB olan çocuklar ve babalarıyla yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların genellikle, babalık rolleri, baba-çocuk ilişkisi, babaların çocuklarıyla ilgili beklentileri, babaların yaşadığı stres düzeyi şeklinde olduğu görülmektedir. OSB olan çocukların ev merkezli eğitimleri sırasında babaların rollerine ilişkin görüşlerinin alındığı bir çalışmada, katılımcılara kendilerini "baba gibi hissettikleri" durumları tanımlamaları istendiğinde, babalar, çocukları ile geçirdikleri zamanlar hakkında hikayeler anlatmışlardır. Ayrıca, baba ve çocuk arasındaki iletişimin, güçlü bir ilişkinin anahtarı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. OSB olan çocuklardaki baskın özellik sözel

iletişimdeki eksiklikler olmasına rağmen babalar, çocukla birlikte olmanın ve onunla oyun oynayarak zaman geçirmenin etkili iletişim yollarından biri olduğunu not etmişlerdir (Donaldson vd., 2011). Bu çalışma babalar için, çocukları ile zaman geçirmenin ve etkileşimde bulunmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Keller, Ramisch ve Carolan (2014), çalışmalarında, OSB olan çocuklar ve babalarının ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada babalarla; etkinlik paylaşma, gelişimsel ve duygusal olarak çocuklarını anlamak, babalık beklentileri, tanılanmayla baş etme, ebeveyn ilişkisi ve yalnızlık ile ilgili konularda sohbet etmişlerdir. Çalışma, araştırmaya katılan yedi babanın kendilerini çocuklarına adadıklarını göstermektedir. Babalar bu misyonu çocuklarının kapasitelerini mümkün olduğu kadar geliştirebileceklerine inandıkları için edinmişlerdir. Babalar çocuklarının en ufak ilerlemelerinden büyük mutluluk duyduklarını, başkaları anlamasa da çocuklarının duygularını ve ne demek istediklerini anladıklarını ifade etmişlerdir. Tanılama sürecinde bazı babalar bunu reddettiğini fakat daha sonra ne yapabilirim sorusunu kendilerine sorduklarını, diğerleriyle çocuklarının eğitimi konularında çatışmalar yaşadıklarını, diğer babalarla daha az vakit geçirebildiklerini ve bazen de eşleriyle ilişkilerinin olumsuz etkilediğinden bahsetmişlerdir. OSB olan çocuğa sahip çiftler ve herhangi bir yetersizliği olmayan çocuğa sahip çiftlerin ilişkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin, diğer gruba oranla daha fazla problem davranışla karşılaştıkları ve daha yoğun stres yaşadıkları ve ilişkiden memnun olma düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Brobst, Clopton ve Hendrick, 2009). Araştırma uzmanların babalara çocuklarıyla daha uygun etkinlik yapmak, babaların toplumdan soyutlanmaması ve babalıkla ilgili beklentileri gibi konularda yardımcı olabilecekleri konusunda öneriler sunmaktadır. OSB olan çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ve ruhsal durumların değerlendirilmesi ile ilgili olarak yapılan başka bir çalışmada da, ailelerin bakım sürecinde yalnız kaldıkları, anne-babaların çocukların yeni beceriler kazanmasıyla ilgili beklentilerinin çok olduğu fakat küçük kazanımlardan da büyük mutluluk duydukları, uygun olmayan davranışlarda herhangi bir disiplin yöntemi uygulamadıkları sevgiyle yaklaşmanın daha olumlu sonuçlar verdiği gibi benzer sonuçlar elde edilmiştir (Üstüner ve Top, 2009).

Bu bağlamda Türkiye'de de OSB olan çocuklar ve babalarla yapılan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde, OSB olan çocuklar ebeveynleri ile yapılan

çalışmalarda çoğunlukla anneler yer almaktadır (Üstüner ve Top, 2009; Karaaslan, 2010; Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Güleç-Aslan, Cihan ve Altın, 2014; Toper-Korkmaz, 2015; Töret vd., 2015).

Babaların aile temelli erken eğitim programlarına katılmama sebepleri incelendiğinde, babaların didaktik bir eğitim anlayışıyla yapılan bu programlardan keyif almadıkları, öğrendiklerini çocuklarıyla uygulamakta zorlandıkları ve eğitimler sonrasında stres düzeylerinde bir azalma olmadığı ifade edilmektedir. Bu programlara babaların %40'ı katılmakta, katılan babaların yarısı eğitimleri kaçırmakta ve eğitimleri tamamlayan babaların ise yarısı verilen ev ödevlerini yapmamaktadır. Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2001), erken eğitim programına katılan babaların, program sonrasında, gelişimsel yetersizlik gösteren bebekleri ile etkileşimsel davranışlarında anlamlı farklılıklar oluşmadığını ifade etmişlerdir. Bunun sebebinin ise, programa katılan ve işbirliği yapan babaların genellikle "izleyici" rol oynamaları olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle babaların çalışmalar sırasında bebekleriyle etkileşime girmemeleri ya da çok sınırlı olarak girmeleri, dolayısıyla geribildirim alamamaları, bebekleriyle etkileşimsel davranışlarında farklılık olmamasını açıklayıcı temel bir etken olabilir. Genel olarak bakıldığında, ebeveyn çocuk etkileşiminde, anne-çocuk, baba-çocuk etkileşiminde farklılıklar gözlenmektedir. Bu bağlamda, babalarla düzenlenen eğitim programlarının daha çok babalara özel olarak uyarlanması gerekmektedir. Bu kapsamda bu eğitim programlarında yarışmaya dayalı, daha çok etkinliğin olduğu ve babaların aktif olduğu çalışmalara çevrilmesinde yarar olacaktır.

Ev merkezli yürütülen bir baba eğitim programı sonrasında, OSB olan çocukların sözel iletişim çıktıklarının araştırıldığı bir çalışmada, sonuçlar şunu göstermektedir ki; babaların, çocuklara oranla konuşma oranı düşmüş ve çocukların tek kelime ve farklı kelimeler üretme sayısı ile babaların çocuklarını taklit etme davranışları artmıştır (Seung vd., 2006). Bu çalışma baba- çocuk etkileşimlerinin niteliğinin belirlenmesinin ve etkileşimi güçlendirmenin dolaylı olarak OSB olan çocuklarda görülen etkileşimsel davranışlardaki yetersizlikleri olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesine yönelik bu çalışma betimsel ve ilişkisel bir çalışmadır. Betimsel araştırmalar, bir konuda mevcut durumu ortaya koymayı hedefleyen araştırmalardır. Tarama araştırmaları olarak da bilinmektedir (Gay, Mills ve Airasian, 2006).

3.2. Çalışma Grubu

Bu bölümde araştırmanın katılımcılarını oluşturan baba-çocuk katılımcı çiftlerine ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir.

3.2.1. Baba katılımcılar

Araştırmaya 30 gönüllü baba katılmıştır. Babaların yaşları 29 ile 50 arasında değişirken, yaş ortalamaları 35.9'dur. Katılımcı babaların 8'i ilkokul, 3'ü ortaokul, 9'u lise, 3'ü üniversite, 6'sı lisansüstü ve 1'i doktora düzeyinde eğitime sahiptir. Baba katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere Tablo.3.1'de yer verilmiştir.

Tablo 3.1. *Babalara İlişkin Demografik Bilgiler*

Babalara İlişkin Değişken	**Ort.**	**Ss**	**Min.-Maks.**
Yaş	35.9	4.7	29.0-50.0
Baba Eğitim Durumu	**f**	**%**	
İlkokul	8	26.7	
Ortaokul	3	10.0	
Lise	9	30.0	
Üniversite	3	10.0	

Lisansüstü	6	20.0
Doktora	1	3.3

3.2.2. Çocuk katılımcılar

Araştırma doğrultusunda, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanısından başka ek tanısı olmayan çocukların 5'i kız, 25'i erkektir. Çocuk katılımcıların yaş aralığı 32-76 ay arasında değişmekte olup ortalaması 58.6 aydır. Çocukların tanılanma yaşları 2-3 yaş arasında değişmekte ve özel eğitim hizmetlerinden yararlanma süreleri ortalama 19 aydır. Raporlu olan çocukların OSB tanılarını kesinleştirmek için Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV; Diken, Ardıç, Diken ve Gilliam, 2012) uygulanmıştır. Bu ölçek verilerine göre, çalışma grubunda yer alan tüm OSB olan çocuklarda "*OSB görülme olasılığının oldukça yüksek olduğu*" belirlenmiştir. Çocuk katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere Tablo. 3.2'de yer verilmiştir.

Tablo 3.2. *Çocuklara İlişkin Demografik Bilgiler*

Çocuklara İlişkin Değişkenler	**Ort.**	**Ss**	**Min.-Maks.**
Yaş(ay)	58.6	13.2	32.0-76.0
Tanılanma yaşı	2.8	.8	1.00-4.00
Özel eğitim alma süreleri(ay)	19.2	11.0	1.00-36.00
GOBDÖ-2-TV- Otistik Bozukluk İndeksi	95.2	14.5	68.0-125.0

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Demografik Bilgi Formu, EDDÖ-TV, ÇDDÖ-TV ve GOBDÖ-2-TV veri toplama araçları kullanılmıştır. Kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Demografik bilgi formu

Araştırmada katılımcıların demografik bilgilenin kaydedildiği bir bilgi formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Çocuk ve babaya ilişkin yaş, cinsiyet, tanı, eğitim düzeyi gibi değişkenlere ilişkin bilgiler bu forma kaydedilmiştir.

3.3.2. Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu- EDDÖ- TV

Baba katılımcıların çocukları ile etkileşimleri sırasındaki davranışlarını değerlendirmek amacıyla Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (EDDÖ- TV) kullanılmıştır. EDDÖ-TV, 2008 yılında Mahoney tarafından Maternal Behavior Rating Scale (MBRS) adıyla geliştirilmiş olup, Türkiye'deki geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 123 anne-çocuk çifti üzerinde Diken (2009) tarafından yapılmıştır. EDDÖ-TV'ye ilişkin yapılan geçerlik analizleri Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin .84 ve Barlett testinin de anlamlı olduğunu gösterirken, maddelerin ortak varyans değerlerinin .60 ile .82 arasında değiştiğini göstermektedir. EDDÖ-TV'nin Türkçe versiyonundaki üç faktörün varyansın %73.40'ını açıkladığı düşünüldüğünde, güvenirliğe ilişkin bu bulgular üç alt ölçeğin istenilen psikometrik değerleri yansıttığını işaret etmektedir. Özetle, bu bulgular EDDÖ-TV'nin ebeveyn ve çocuk etkileşimi sırasında ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarını değerlendirmede kullanılan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır (Diken, 2009).

EDDÖ-TV, "Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma", "Duygusal İfade Edici Olma" ve "Başarı Odaklı ve Yönlendirici Olma" olmak üzere toplam üç alt ölçekten oluşmaktadır. Bu üç alt ölçek altında ebeveyn davranışlarını değerlendiren toplam 12 madde yer almaktadır. Bu maddeler, "Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma" alt ölçeğinde "Duyarlı Olma, Yanıtlayıcı Olma, Etkili Olma ve Yaratıcı Olma"; "Duygusal İfade Edici Olma" alt ölçeğinde "Kabullenme, Keyif Alma, Sözel Pekiştireç Kullanma, Sıcak Olma ve Duygusal İfade Edici Olma" ve "Başarı Odaklı ve Yönlendirici Olma" alt ölçeğinde ise "Başarı Odaklı Olma, Yönlendirici Olma ve Etkileşim Hızı" maddelerinden oluşmaktadır. Çocukları ile 15 dakikalık serbest oyun etkileşimleri sırasında gözlem yoluyla yapılan değerlendirmelerde ebeveyn davranışları her bir ölçekte yer alan her bir madde için 1-5 arası puan verilerek derecelendirilir. Bu derecelendirme puanları tüm alt ölçeklerde genel olarak (1) için "çok düşük düzeyi", (3) için "orta düzeyi" ve (5) için "çok yüksek düzeyi" ifade etmektedir. "Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma" ve "Duygusal İfade

Edici Olma" alt ölçeklerinde amaç ebeveynleri (5) puan düzeyine getirebilmekken; "Başarı Odaklı ve Yönlendirici Olma" alt ölçeğinde hedef ebeveynleri (3) puan düzeyine indirmektir (Diken, 2009). EDDÖ-TV'de toplam puan alınmamasının nedeni de bu farktan kaynaklanmaktadır.

3.3.3. Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği Türkçe Versiyonu- ÇDDÖ-TV

Çocuk katılımcıların anneleri ile olan etkileşimsel davranışlarının değerlendirilmesi sırasında Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV) kullanılmıştır. ÇDDÖ-TV, 1999 yılında Mahoney ve Wheeden tarafından Child Behavior Rating Scale (CBRS) adıyla geliştirilmiş olup, Türkiye'deki geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 123 anne-çocuk çifti üzerinde Diken (2009) tarafından yapılmıştır. ÇDDÖ-TV'ye ilişkin yapılan geçerlik analizleri Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin .82 ve Barlett testinin de anlamlı olduğunu gösterirken, iki faktörlü yapının varyansın %78.86'sını açıkladığı düşünüldüğünde, güvenirliğe ilişkin bu bulgular ölçeğin ve alt boyutlarının istenilen psikometrik değerleri yansıttığını işaret etmektedir. Özetle, bu bulgular ÇDDÖ-TV'nin ebeveyn ve çocuk etkileşimi sırasında, çocukların etkileşimsel davranışlarını değerlendirmede kullanılan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır (Diken, 2009).

ÇDDÖ-TV, "Dikkat" ve "Başlatma" başlıkları altında iki alt ölçekten oluşmaktadır. Bu iki alt ölçekte, "Dikkat" başlığı altında "Dikkat, Devamlılık, Katılım ve İşbirliği"; "Başlatma" başlığı altında ise "Başlatma, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum" olmak üzere, çocukların etkileşimsel davranışlarını değerlendirmeye yönelik toplam yedi madde yer almaktadır. Ebeveyn ve çocuğun ortalama 15 dakikalık serbest oyun sırasındaki davranışlarının gözlemlenmesi yoluyla yapılan değerlendirmede, çocukların her bir maddedeki davranışları 1-5 arası puan verilerek değerlendirilir. Bu derecelendirme puanları (1) için "çok düşük"; (2) için "düşük", (3) için "orta", (4) için "yüksek" ve (5) için "çok yüksek" olarak yorumlanmaktadır.

3.3.4. Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2 Türkçe Versiyonu GOBDÖ-2-TV

Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV) Katılımcı çocukların belirlenmesi aşamasında, çocukların otizm düzeylerini belirlemek amacıyla Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2-

Türkçe Versiyonu (GOBDÖ-2-TV) kullanılmıştır. GOBDÖ-2-TV, Türkiye'deki geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Diken vd. (2012) tarafından 1191 katılımcı ile gerçekleştirilmiş bir otizm derecelendirme ölçeğidir. GOBDÖ-2-TV, 3-23 yaşları arasında bulunan ve otistik özellikler sergileyen bireylerin tarama ve tanılanmasının yanı sıra, ağır düzeydeki problem davranışlarının değerlendirilmesinde, davranışsal ilerlemelerin belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde, bireyselleştirilmiş eğitim planı için amaçlar belirlenmesinde ve bilimsel araştırmalar için veri toplanmasında kullanılabilen bir derecelendirme ölçeğidir (Diken vd., 2012). GOBDÖ-2-TV ölçeğinde, her birinde 14 maddenin yer aldığı Stereotipik Davranışlar, İletişim ve Sosyal Etkileşim başlıkları altında üç alt ölçek yer almakta olup, toplam 42 maddenin yer aldığı bir derecelendirme ölçeğidir. Ölçek, değerlendirilecek bireyin gözlenmesine bağlı olarak öğretmeni veya yakınındaki kişilerce doldurulabilmekte olup bireyin alt ölçek standart puanı, otistik bozukluk indeksi ve otistik bozukluk görülme olasılığına yönelik bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Ölçeğe göre, otistik bozukluk indeksi 85 veya daha yüksek olan bireylerde otistik bozukluk "görülme olasılığı oldukça yüksek", otistik bozukluk indeksi puanı 70-84 arası olan bireylerde "otistik bozukluk görülme olasılığı var" ve otistik bozukluk indeksi puanı 69 ve altı olan bireylerde ise" otistik bozukluk görülme olasılığı yok" şeklinde yorumlanmaktadır (Diken, vd., 2012).

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada, çalışma grubunun oluşturulması, etkileşim kayıtlarının alınması, OSB'nun derecelendirilmesi ile etkileşim kayıtlarının alınması ve kodlayıcılar arası güvenirlik verilerine ilişkin ayrıntılı bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.4.1. Çalışma grubunun oluşturulması

Çalışma grubu, seçkisiz olmayan örnekleme türü olan "amaçlı örnekleme" yöntemlerinden biri olan "ölçüt örnekleme" yoluyla seçilmiştir (Gay, Mills ve Airasian, 2006). Yapısal örnekleme olarak da kullanılan amaçlı örnekleme, bir evreni temsil edebileceği düşünülen örneklemin seçilme sürecini ifade etmektedir. Bir araştırmaya katılacak grubu sahip olduğu bir takım özelliklere göre seçme durumuna ise ölçüt örnekleme denilmektedir (Gay, Mills ve Airasian, 2006).

Bu çalışmada 30 OSB olan çocuk-baba çiftiyle çalışılmıştır. Çalışma grubu oluşturulurken çocuklar ve babalar için önkoşul özellikler dikkate alınmıştır. Bunlar:

a) Çocukların 76 aydan büyük olmaması,
b) Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı almış olması,
c) Çocukların OSB tanısına ek herhangi bir engelinin olmaması,
d) Babaların çalışmaya gönüllü olarak katılmayı istemeleri,
e) Babaların çalışmaya katılmak için izin belgesini imzalamış olması.

Bu önkoşullar dikkate alınarak, önkoşulları sağlayan çocuklar ve babalarını belirlemek amacıyla öncelikle Uşak Rehberlik Merkezi kayıtları incelenmiş ve Adapazarı, Ankara, Afyon, Adana, Kilis, Maraş, Mersin ve Şanlıurfa illerinde farklı rehabilitasyon merkezleri ile görüşülerek çalışmaya katılabilecek çocuklar belirlenmiştir. Daha sonra aileler ile gerek telefonla gerekse yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde çalışma hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmaya katılımda gönüllü babalar ile çalışma yürütülmüştür.

3.4.2. Etkileşim kayıtlarının alınması

Araştırma Uşak, Adapazarı, Ankara, Adana, Afyon, Kilis, Kahramanmaraş, Mersin ve Şanlıurfa illerinde yürütülmüş olup, çocukların devam ettiği, özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde gerçekleştirilmiştir.

Bu sebeple, araştırmanın yürütüldüğü odalar etkileşime uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Odalara yerde etkileşime imkan vermek için halı yerleştirilmiştir ve çocukların masa başı etkinliği yapmasını sağlayacak bir tane küçük boy masa ve sandalye ile yetişkin için sandalye bulunmaktadır. Ayrıca etkileşimde kullanmak isteyebilecekleri materyalleri daha iyi seçebilmelerine yardımcı olacak açık raflı dolap yer almaktadır.

Araştırmanın gerçekleştirildiği odalarda, çocukların babalarıyla etkileşimleri sırasında kullanabilecekleri oyuncaklar (örn. Oyuncak arabalar, oyuncak bebekler, oyuncak telefon mutfak araç gereçleri, tamircilik ve doktorculuk oyun setleri, takmalı çıkarmalı oyuncaklar, yapbozlar, şekil kutusu, hayvan maketleri gibi) , masa başı etkinlikleri için araç-gereçler (örn. kağıt, boya kalemleri, boyama kitapları gibi) ve hikaye kitapları bulunmaktadır. Her bir oyuncak ve araç-gereçler, çocukların yaşı, gelişim düzeyi ve sahip olduğu beceriler dikkate alınarak seçilmiştir.

Babalara kayıt öncesi evde çocuklarıyla nasıl vakit geçiriyorlarsa aynen öyle vakit geçirmeleri söylenmiştir. Kayıt başlamadan önce ve kayıtlar sırasında

etkileşimlere ya da baba ve çocuğa hiçbir şekilde müdahalede bulunulmamıştır. Ayrıca, babaların serbest oyun etkileşimi sırasında sergiledikleri etkileşimsel davranışların kaydedilmesi için kamera kullanılmıştır. Etkileşim kayıtları en az 15 en çok 30 dakika alınmıştır. Etkileşimlerin değerlendirilmesi sırasında ilk 5 dk çıkartılarak çocuk-baba çiftinin ortama alışması için zaman verilmiştir. Bu şekilde kamera etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Puanlamaya ilk 5 dakikadan sonra başlanmıştır. Kamera kayıtları gözlemciler arası güvenirlik ve EDDÖ ve ÇDDÖ ilişkin verilerin değerlendirilmesinde de kullanılmıştır.

3.4.3. Otistik Bozukluğun Derecelendirilmesi

GOBDÖ-2-TV uyarlama çalışmasını yapan araştırmacı, tezi gerçekleştiren araştırmacıya eğitim vererek, GOBDÖ-2-TV Bireysel Kullanım Belgesi vermiştir. Etkileşim kayıtlarına başlamadan önce bilgi formu ve GOBDÖ-2-TV ebeveynler tarafından doldurulmuştur.

3.4.4. Etkileşim kayıtlarının kodlanması ve kodlayıcılar arası güvenirlik

Etkileşim kayıtları, iki kodlayıcı tarafından EDDÖ ve ÇDDÖ Türkçe versiyonları kullanılarak kodlanmıştır. Baba- çocuk etkileşim kayıtlarının kodlanmasına geçilmeden önce kodlayıcı eğitim sürecinden geçmiştir. Çalışmada EDDÖ ve ÇDDÖ'yü Türkçe'ye uyarlayan araştırmacı (ikinci kodlayıcı), tezi gerçekleştiren araştırmacıya (birinci kodlayıcı) eğitim vermiştir. . Yansız atama yoluyla seçilen verilerin %30'u ikinci kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki tutarlılığa korelasyona Spearman rho (Spearman Rank Order Corellation) analizi ile bakılmış hem EDDÖ-TV hem de ÇDDÖ-TV için kodlayıcılar arası güvenirliğin %92 olduğu bulunmuştur.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayara aktarılarak "SPSS 22.0" programı kullanılarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Birinci ve ikinci araştırma sorularına yanıt olarak,OSB gösteren çocukların babalarının ve çocukların kendilerinin etkileşimsel davranışları ortalama, standart sapma gibi betimsel istatistikler ile hesaplanmış ve rapor edilmiştir. Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin OSB gösteren çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışları arasında ilişkiye Pearson Korelasyon

analizi ile bakılmıştır. Korelasyon değerlerinin yorumlanmasında Cohen'in 1988 yılında önerdiği korelasyon değerleri yorumu dikkate alınmıştır. Buna göre r=.10 ile .29 ya da r=-.10 ile -.29 arasında ise "küçük", r=.30 ile .49 ya da r=-30 ile -.49 arasında ise "orta" ve r=.50 ile 1.0 ya da r=-.50 ile -1.0 arasında ise "büyük" ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Pallant, 2005, s.126).

Babalara ilişkin değişkenlere (yaş ve eğitim düzeyi) göre çocuklarının etkileşimsel davranışları arasındaki farka yaş için Pearson Korelasyon analizi ile bakılmış, eğitim düzeylerine göre fark olup olmadığına ise parametrik olmayan analiz tekniklerinden Kruskall-Wallis testi ile bakılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV' na ait verilerden elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir**.**

4.1. Babaların OSB Olan Çocuklarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular

Babaların, OSB olan çocuklarına yönelik etkileşimsel davranışları EDDÖ-TV kullanılarak değerlendirilmiş ve araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. *Babaların OSB Olan Çocuklarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular*

EDDÖ-TV	**Ort.**	**Ss**	**Min.-Maks.**
Duyarlı-Yanıtlayıcı olma	2.7	1.6	1.0-5.0
Duyarlı Olma	2.2	1.5	1.0-5.0
Yanıtlayıcı Olma	2.4	1.5	1.0-5.0
Etkili Olma	2.4	1.5	1.0-5.0
Yaratıcı olma	2.0	1.2	1.0-5.0
Duygusal İfade Edici Olma	2.8	0.9	1.0-4.0
Kabullenme	2.9	1.1	1.0-5.0
Keyif Alma	3.0	0.9	2.0-5.0
Sözel Pekiştireç Kullanma	2.3	0.9	1.0-4.0
Sıcak Olma	2.7	1.4	1.0-5.0
Duygusal İfade Edici Olma	2.8	0.9	1.0-4.0
Başarı Odaklı Olma	2.8	0.9	1.0-4.0
Başarı Odaklı Olma	2.3	1.4	1.0-5.0
Yönlendirici Olma	3.4	1.2	1.0-5.0
Etkileşim Hızı	2.6	1.0	1.0-5.0

Tablo 4.1. duyarlı-yanıtlayıcı olma alt ölçeği açısından incelendiğinde, babaların OSB olan çocuklarının oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklere karşı düşük düzeyde duyarlı oldukları, çocuklarının ilgilerinin ara sıra göz önüne aldıkları ve çocuğun etkinliğine, oyununa, ilgisine katılmadığı görülmektedir. Yanıtlayıcılık bağlamında incelendiğinde, babaların yanıtlayıcı olmadıkları, bir başka ifadeyle, babaların tepkileri, çocuğun etkinliğini durduracak ya da yapmayı tasarladığı şeyden farklı bir şey yapmaya yönlendirecek kadar destekleyici olmamıştır. Babaların çocuğun dikkatini çekme, çocuğun etkileşime olan ilgisini sürdürebilme ve karşılıklı sıra alma becerisini dengeleyerek oyuna/etkinliğe katılımda da etkisiz oldukları görülmektedir. Babalar genel olarak çocuğun dikkatini çekecek birkaç yol bulabilmekte fakat bu yollar oldukça sınırlı sayıda ve babalarda uzun dönemli durgunluk, sık sık kendini tekrar eğilimi gözlemlenmiştir.

Ebeveynlerin duygusal ifade edici olma seviyeleri incelendiğinde, babalarda düşük düzeyde kabullenme gözlemlenmektedir, yani babalar çocuğa karşı olumlu görünseler de, çoğunlukla nötr bir duruş sergilemektedirler. Babaların, çocukla gerçekleştirdiği etkileşimden düşük yoğunlukta keyif aldıkları görülmektedir. Babalar etkileşimler sırasında nadiren sözel kullanmışlardır. Babaların sevgi ifade eden sözcükler, kucaklama, öpme, ses tonu gibi çocuğa karşı sergilenen olumlu davranış ve tutumlarının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Babalar, etkileşim süresince ara sıra iletişim kurmuşlar ve ebeveynlerin vücut dili, sesinin niteliği, yüz ifadeleri duygusuzdan nötre doğru bir özellik sergilemektedir. Kısacası araştırmada babaların düşük düzeyde duygusal ifade edici oldukları bulgulanmıştır.

Tablo 4.1. başarı odaklı ve yönlendirici olma alt ölçeği açısından incelendiğinde, babaların çocuğun duyu-motor/bilişsel gelişimini cesaretlendirmede orta düzeyde birkaç girişimi olduğu, bu girişimlerin ise öğretmekten ziyade daha çok oyun yoluyla etkileşimler şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Araştırmada babaların orta düzeyde yönlendirici oldukları, diğer bir ifade ile, çocuğun etkinlik seçimini etkilemeye çalışırken aynı zamanda çocuğun bağımsızlığına da izin verdikleri bulgulanmıştır. Orta düzeyde yönlendirici olan babaların her an öneride bulunmaya ve yönlendirmeye hazır olduğu da gözlemlenmektedir. Babaların davranışlarının hızı ise genelde ortalamadan

yavaş bulgulanmıştır. Ebeveyn aktif bir katılımdan durgun bir duruma geçebilen tutarsı bir tempo sergileyebilmektedir.

4.2. OSB Olan Çocukların Babalarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular

OSB olan çocukların babalarına yönelik etkileşimsel davranışları ÇDDÖ-TV kullanılarak değerlendirilmiş ve araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4. 2. *OSB Olan Çocukların Babalarına Yönelik Etkileşimsel Davranışlarına İlişkin Bulgular*

ÇDDÖ-TV	Ort.	Ss	Min.-Maks.
Dikkat	3.1	1.6	1.0-5.0
Dikkat	3.2	1.7	1.0-5.0
Devamlılık	2.8	1.7	1.0-5.0
Katılım	2.8	1.6	1.0-5.0
İşbirliği	3.2	1.5	1.0-5.0
Başlatma	2.7	1.2	1.0-5.0
Başlatma	2.4	1.4	1.0-5.0
Ortak Dikkat	2.8	1.6	1.0-5.0
Duygusal Durum	3.0	1.2	1.0-5.0
ÇDDÖ-TV Toplam	20.57	9.82	7-35

Bulgular OSB olan çocukların etkinliğe verdiği dikkatin derecesini değerlendirmek üzere incelendiğinde, OSB olan çocukların orta düzeyde dikkat gösterdikleri, aşağı yukarı etkinliklere katıldıkları kadar katılmadıkları ve etkinlikten kaçınma ya da etkinliği değiştirme eğilimli oldukları da görülmektedir. Araştırmaya göre, çocuğun etkinliğe katılma çabası olarak değerlendirilen devamlılık alt maddesi incelendiğinde, OSB olan çocukların düşük düzeyde devamlılık gösterdikleri ve davranışı nadiren tekrarladıkları, zorlandığında ikinci bir girişimde bulunduğu fakat hemen vazgeçtiği bulgulanmıştır. Çocuklar etkileşim süresince genelde pasif görünmekte, davranışları ise,

büyük oranda alışılmış/önceden tahmin edilen davranışlar gibidir. Düşük düzeyde katılım gösteren OSB olan çocukların oturumun çoğunluğunda açıkça etkinliğe katılmadığı görülmektedir. Çocuğun yetişkinin istek ve önerilerine uyum dereceleri incelendiğinde, çocuklarda orta düzeyde işbirliği görülmektedir. Orta düzeyde işbirliği yapan çocuklar, yetişkinin istek ve önerilerine uyum sağladığı kadar işbirliği girişimlerinden kaçabilir.

Araştırma sonuçlarına göre OSB olan çocukların düşük düzeyde etkinlik başlattıkları görülmektedir. Düşük düzeyde etkinlik başlatma girişimleri gösteren çocuklar, etkinlik süresince birkaç kez etkinlik başlatma girişiminde bulunan, genel olarak pasif ya da sadece yetişkinin isteklerini yanıtlayan çocuklar olarak da tanımlanabilir. Bulgular incelendiğinde, OSB olan çocukların, yetişkinle iletişim başlatmada düşük ortak dikkat becerisi sergiledikleri görülmektedir. Etkileşim sürecinde çocukların genelde düşük memnuniyet ile durgun ve nötr davranışlar sergiledikleri, kısacası etkileşimden keyif alma düzeylerinin orta seviyede olduğu gözlemlenmiştir.

4.3. Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki İlişki

OSB gösteren çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak üzere yapılan analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 4.3'de gösterilmektedir.

Tablo 4.3. *Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Korelasyon Analizi Bulguları*

	ÇDDÖ Dikkat Ölçek Puanı	Dikkat	Devamlılık	Katılım	İşbirliği	Başlatma Ölçek Puanı	Başlatma	Ortak dikkat	Duygusal durum	ÇDDÖ Toplam Puan
EDDÖ Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma Ölçek Puanı	.541**	.550**	.497**	.571**	.515**	.476**	.322*	.556**	.532**	.551**
Duyarlı olma	.425**	.459**	.403**	.458**	.415**	.387*	.290	.402**	.401**	.416**
Yanıtlayıcı olma	.448**	.487**	*.401***	*.490***	*.476***	*.421***	*.256*	.470**	.483**	.467**
Etkili olma	.720**	. 648**	.674**	.734**	.634**	.604**	.458**	.741**	.627**	.698**
Yaratıcı olma	.385*	.378*	.391*	.418	.398*	.333*	.147	.424**	.420**	.400**

Tablo 4.4. (Devam) *Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Korelasyon Analizi Bulguları*

	ÇDDÖ Dikkat Ölçek Puanı	Dikkat	Devamlılık	Katılım	İşbirliği	Başlatma Ölçek Puanı	Başlatma	Ortak dikkat	Duygusal durum	ÇDDÖ Toplam Puan
Duygusal İfade Edici Olma Ölçek Puanı	.338*	.316*	.363*	.382*	.348*	.294	.115	.376*	.397*	.379**
Kabullenme	.386*	.319*	.368*	.408**	.371*	.312*	.116	.384*	.415**	.408**
Keyif alma	.408**	.352*	.446**	.431**	.374*	.379*	.222	.533**	.442**	.442**
Sıcak olma	.307	.287	.303	.320*	.320*	.248	.125	.321*	.316*	.317*
Sözel pekiştireç kullanma	.194	.166	.207	.217	.197	.134	-.009	.205	.261	.219
Duygusal ifade edici olma	.356*	.343*	.328*	.391*	.323*	.277	.128	.437**	.309*	.351*
Başarı Odaklı-Yönlendirici Olma Ölçek Puanı	.135	.142	.165	.108	.281	.080	.075	.232	.065	.162
Başarı odaklı olma	.400**	.472**	.476	.419**	.441**	.439**	.356*	.443	.377*	.456**
Yönlendirici olma	-.131	-.135	-.168	-.175	-.015	-.230	-.199	-.125	-.198	-.151
Etkileşim hızı	.058	.018	.028	.080	.078	-.025	-.034	.134	-.015	.030

***p<.05, **p<.01**

EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV alt ölçekleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde, EDDÖ-TV Duyarlı Yanıtlayıcı Olma alt ölçeği ile ÇDDÖ-TV Dikkat ve Başlatma alt ölçekleri arasında orta düzeyde, pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, babaların duyarlı yanıtlayıcı olma davranışları arttıkça, çocukların dikkat ve başlatma etkileşimsel davranışlarının arttığı bulgulanmıştır. EDDÖ-TV etkili olma alt ölçeği ile ÇDDÖ-TV Dikkat, Katılım ve Ortak Dikkat alt ölçekleri arasında yüksek düzeyde, pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu babaların etkinliğe ve oyun

etkileşimine, çocuğun dikkatini çekebilme ve oyuna/etkinliğe aktif katılımının artıkça, çocuğun etkinliğe motive olma seviyesinin, etkinliğe katılım ve babayla etkileşim başlatma oranının arttığı anlamına gelmektedir.

EDDÖ-TV Duygusal İfade Edici Olma alt ölçeği ile ÇDDÖ-TV Başlatma alt ölçeği arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki varken, çocuğun toplam etkileşim davranışları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu, babaların duygusal ifade edici olma etkileşimsel davranışları arttıkça, çocukların etkileşimsel davranışları toplamının da arttığı anlamına gelmektedir.

EDDÖ-TV başarı odaklı olma alt maddesi ve ÇDDÖ-TV Dikkat ve Başlatma alt ölçekleri ile çocuğun toplam etkileşim davranışları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Tek başına başarı odaklı olma davranışının artmasıyla, çocukların başlatma dikkat ve toplam etkileşim davranışlarının arttığı gözlemlenmiştir. Fakat başarı- odaklı yönlendirici olma alt ölçeği ile ÇDDÖ-TV başlatma ve dikkat davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

EDDÖ-TV Yönlendirici Olma alt maddesi ile ÇDDÖ-TV Dikkat ve Başlatma alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. EDDÖ-TV Duyarlı olma, Yanıtlayıcı Olma ve Etkili Olma alt maddeleri ile ÇDDÖ-TV Dikkat, Devamlılık, Katılım, İşbirliği, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum alt maddeleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Babalar, çocuklarının etkileşimsel davranışlarına ne kadar duyarlı ve yanıtlayıcı olurlarsa ve çocuğun etkileşime olan ilgisini sürdürme seviyeleri ne kadar artarsa, çocukların dikkat, etkileşimi devam ettirme, uyumlu olma ve ortak dikkate ilişkin davranışları o kadar artmaktadır. Ayrıca babaların bu etkileşimsel davranışları çocukların etkileşimden daha çok keyif alma düzeylerini de arttırmaktadır.

EDDÖ-TV Yaratıcı olma alt maddesi ile ÇDDÖ-TV Dikkat, Devamlılık ve İşbirliği arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki varken, ÇDDÖ-TV Ortak Dikkat ve Duygusal Durum alt maddeleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu araştırma bulgusuna göre; çocuğun ilgilerini dikkate alan, liderliğini takip eden, çocuğun oyun sırasındaki hareketlerine yanıt veren, çocuğun sesleme ya da iletişim çabalarına aynı şekilde yanıt veren, oyun sırasında karşılıklı sıra alma becerilerini dengeleyen, çocuğun ilgisini sürdürmeye yönelik yaratıcı girişimlerde bulunan babaların çocuklarının dikkat sürelerinin arttığı, etkinliklere yüksek düzeyde

motive olduğu ve bundan keyif aldığı, etkinlik başlatma konusunda daha çok girişimleri olduğu, sık sık seslemeler yaparak ya da işaretle deneyimlerini yetişkinle paylaşma girişiminde bulunduğu söylenebilir.

4.4.Babaların Eğitim Seviyesine göre Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Farklar

Babaların eğitim seviyesi ile EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV alt ölçek puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya çıkarmak üzere yapılan Kruskall Wallis testi sonuçları Tablo 4.4'de verilmiştir. Babaların eğitim seviyesi, ilköğretim (ilkokul-ortaokul), lise ve lisans-lisansüstü olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır.

Tablo 4.5. *Babaların Eğitim Seviyesine göre Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki Farka İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları*

	Babanın Eğitimi	**n**	**Sıra ortalaması**	**sd**	**x^2**	**p**
ÇDDÖ Toplam Puan	İlköğretim	11	14.77	2	1.30	.522
	Lise	9	13.61			
	Lisans ve üstü	10	18.00			
ÇDDÖ Başlatma Ölçek Puanı	İlköğretim	11	14.82	2	2.82	.374
	Lise	9	12.56			
	Lisans ve üstü	10	18.90			
ÇDDÖ Dikkat Ölçek Puanı	İlköğretim	11	15.14	2	1.19	.452
	Lise	9	13.50			
	Lisans ve üstü	10	17.70			
EDDÖ Başarı Odaklı Yönlendirici Olma	İlköğretim	11	16.64	2	4.83	.104
	Lise	9	10.61			
	Lisans ve üstü	10	18.65			
EDDÖ Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma	İlköğretim	11	12.36	2	7.95	.018*
	Lise	9	12.44			
	Lisans ve üstü	10	21.70			
EDDÖ Duygusal İfade Edici Olma	İlköğretim	11	10.73	2	8.66	.008*
	Lise	9	14.67			
	Lisans ve üstü	10	21.50			

p<.05

Tablo incelendiğinde, babaların eğitim seviyesinin, ebeveynin Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma ve Duygusal İfade Edici Olma seviyelerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu bulgu babaların eğitim seviyeleri göz önüne alındığında, babaların Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma ve Duygusal İfade Edici Olma seviyeleri üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalaması dikkate alındığında, babaların eğitim seviyesi arttıkça Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma ve Duygusal İfade Edici Olma etkileşim davranışlarında olumlu yönde bir artış olmaktadır. Araştırmaya göre babaların eğitim seviyelerinin çocukların başlatma, dikkat ve toplam etkileşim davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı bulgulanmıştır. Ayrıca babaların eğitim seviyesinin başarı odaklı yönlendirici olma seviyesi üzerinde de anlamlı bir farklılık yaratmadığı gözlemlenmiştir. Başka bir ifadeyle, babaların eğitim seviyesinin artması, duyarlı- yanıtlayıcı olma, ya da duygusal ifade edici olma gibi etkileşimde istendik olumlu davranışların artması üzerinde olumlu yönde bir artış sağlarken, çocukların dikkat ve başlatma ve toplam etkileşim davranışları üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Babaların başarı odaklı-yönlendirici olma davranışlarının da babanın eğitim seviyesinden etkilenmediği görülmektedir.

4.5.Babaların Yaşı ile Babaların ve Çocuklarının Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Babaların yaş seviyesi ile babaların ve çocuklarının davranışları arasındaki ilişkiye ait korelasyon sonuçları Tablo 4.5'de verilmiştir.

Tablo 4.6. *Babaların Yaşı ile Babaların ve Çocuklarının Etkileşim Davranışları Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi Bulguları*

	EDDÖ Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma	**EDDÖ Duygusal İfade Edici Olma**	**EDDÖ Başarı Odaklı Yönlendirici Olma**	**ÇDDÖ Dikkat Ölçek Puanı**	**ÇDDÖ Başlatma Ölçek Puanı**	**ÇDDÖ Toplam Puanı**
Babanın Yaşı	-.197	-.050	-.063	-.464**	-.288*	-.398**

***p<.05, **p<.01**

Babaların yaşı ile EDDÖ-TV ve ÇDDÖ-TV alt ölçekleri arasındaki ilişki incelendiğinde; babaların yaşı ile babaların etkileşim davranışları arasında negatif yönde fakat anlamlı olmayan bir ilişki gözlemlenmiştir. Babaların yaşı ile ÇDDÖ-TV Dikkat alt ölçeği ve çocuğun toplam etkileşim davranışları arasında orta düzeyde ve negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir ifade ile, babaların yaşı düştükçe/gençleştikçe, çocukların etkileşim süresince etkinlikle ilgilenme süresi artmakta yani çocuklar daha çok dikkat göstermekte, etkileşim başlatma düzeyleri ise artmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1.Tartışma

Bu araştırma Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocuklar ile babalarının etkileşimsel davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda babaların ve OSB olan çocukların etkileşimsel davranışları, Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği- Türkçe Versiyonu (EDDÖ-TV) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV)'ndan elde edilen verilerle değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, babaların, çocuklarının oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklere karşı düşük düzeyde duyarlı oldukları, çocuklarının ilgilerini ara sıra göz önüne aldıkları ve çocuğun etkinliğine, oyununa, ilgisine katılmadığı görülmektedir. Alanyazında OSB olan çocuklar ve babalarının etkileşimsel davranışlarını araştırmaya yönelik benzer bir araştırma bulgusu olmadığı için herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır. Fakat OSB olan çocuklar ve annelerinin etkileşimsel davranışlarının araştırıldığı başka araştırma bulgularında da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013, Töret, Özdemir ve Özkubat, 2015; Toper-Korkmaz, 2015). Ayrıca OSB olan çocuğa sahip ebeveynlerin düşük düzeyde duyarlı olduklarını ifade eden başka bir çalışma da, Watson'nın (1998), OSB olan ve normal gelişim gösteren okulöncesi çocukların ebeveynlerinin oyun etkileşimleri sırasında çocuğun liderliğini takip etme davranışlarını karşılaştırdığı çalışmasıdır. Araştırma sonuçları OSB olan çocuklara sahip annelerin çocuğun ilgileri dışında ifadeler kullanma oranının, normal gelişim gösteren çocuklara sahip ebeveynlerinkinden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Babaların yanıtlayıcı etkileşim davranışları incelendiğinde, babaların yanıtlayıcı olmadıkları, başka bir ifade ile babaların, çocuğun etkinliğini durdurma ya da çocuğu başka bir şey yapmaya yönlendirme konusunda destekleyici olmadıkları bulgulanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Töret, Özdemir ve Özkubat (2015), tarafından yapılan, ciddi düzeyde OSB olan çocuklar ve annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin incelendiği araştırma bulguları da benzer sonuçlar içermektedir. Başka bir araştırmada (Flippin ve Watson, 2011), ebeveynlerin OSB olan çocuklarının işlevsel ve sembolik oyun becerileri arttıkça daha yanıtlayıcı etkileşim davranışları sergiledikleri ifade edilmiştir.

Bu açıdan bakıldığında babaların yanıtlayıcılık düzeylerinin çocukların hangi düzeyde oyun davranışları gösterdikleriyle ilişkili olup olmadığı ile ilgili başka araştırmalar yapılabilir. Toper-Korkmaz, (2015), Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programının (ETEÇOM), OSB olan çocuklar ve anneleri üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmanın ön test bulgularında, annelerin eğitimler öncesindeki duyarlı yanıtlayıcı olma etkileşim davranışlarının düşük olduğunu ifade etmektedir.

Bu araştırmada babaların çocuğu iletişime ya da etkinliğe katma ve işbirliği sağlama ve bunu sürdürmede etkisiz oldukları, etkileşimler sırasında ebeveynlerde uzun dönemli durgunluk, sık sık kendini tekrar etme eğilimleri görülmüştür. Diken (2009), çalışmasında yaratıcı olan annelerin aynı zamanda çocuğun ilgilerinin anlamaya çalışan, buna yönelik yorumlar yapan ve çocuğunu da bu etkileşimin içine katma çabası gösteren anne olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, düşük düzeyde yaratıcılık davranışları gösteren babalar, düşük düzeyde duyarlı ve yanıtlayıcı olarak nitelendirilebilir.

Bu araştırmada, babalar, çocuğa karşı olumlu görünseler de, çoğunlukla nötr bir duruş sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgu başka araştırma bulgularıyla desteklenmektedir (Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Töret vd. 2015). Aile üyelerinden anne, baba ve kardeşin, oyun sırasında OSB olan çocuklarına (kardeşine) karşı etkileşimlerindeki farklılıkları araştıran bir başka çalışmada (El-Ghoroury ve Romanczyk, 1999), annelerin, babalara oranla daha fazla nötr ifadeler kullandıkları ve hem annelerin hem de babaların, kardeşe oranla daha fazla durağan vakit (hiçbir sözel ya da fiziksel bir davranışın oluşmadığı zaman dilimleri) geçirdiği belirtilmiştir. Babaların çocuklarıyla etkileşimlerinden keyif alma düzeyleri, Diken (2012) ve Diken Mahoney (2013) araştırmalarında olduğu gibi, annelerde de düşük yoğunlukta bulgulanırken, Töret vd. (2015), araştırmalarında annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinden keyif alma davranışlarının düşük olduğu bulgulamıştır. Dawson, Hill, Spencer, Galpert ve Watson (1990) ise yaptıkları bir çalışmada, OSB olan çocuk ve anneleri ile normal gelişim gösteren çocuk ve annelerinin doğal etkileşimleri sırasındaki sosyal davranışlarını karşılaştırıldığı bir başka çalışmada da benzer olarak, OSB olan çocuğa sahip annelerin, normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerden daha az çocuğun gülümsemesine karşılık gülümsediğini belirtmişlerdir. Bu araştırmada, babaların etkileşimler sırasında nadiren sözel pekiştireç kullandıkları gözlemlenirken,

Diken (2012), Diken ve Mahoney (2013), Töret vd. (2015) çalışmalarında annelerin orta düzeyde sözel pekiştireç kullandıklarını ifade etmişlerdir. Maviş (2004) çalışmasında, Türk anne-babaların çocuklarıyla iletişim profilini ortaya çıkarmayı amaçlamış ve babaların etkileşimde onaylama sözcüklerini fazla kullanmadıklarını ifade etmiştir. Destekleyici araştırma bulgularına gereksinim duyulmakla birlikte, bu araştırmada yer alan katılımcıların babalar olmasının, sözel pekiştireç kullanma seviyesindeki farklılığa sebep olduğu ileri sürülebilir. Babaların, sevgi ifade eden sözcükler kullanma, kucaklama, öpme, ses tonu gibi çocuğa karşı sergilenen olumlu davranış ve tutumlarının düşük düzede olduğu ve çocukları ile etkileşimlerinde iletişimsel olarak duygusal ifade edici olma düzeylerinin de düşük olduğu göz önüne alındığında babaların genel olarak duygusal ifade edicilik düzeylerinin düşük olduğu bulgulanmıştır.

Araştırmada, babaların, çocuğun duyu-motor/bilişsel gelişimini cesaretlendirmede orta düzeyde birkaç girişimi olduğu, bu girişimlerin ise öğretmekten ziyade daha çok oyun yoluyla etkileşimler şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bulgu, Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2001), çalışmasında babaların etkileşimler sırasında "izleyici" bir rol aldıkları araştırma sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir. Bir karşılaştırma yapılamamakla birlikte anne-çocuk etkileşiminin araştırıldığı benzer çalışmalarda anneler orta düzeyde başarı odaklı bulgulanmıştır (Mahoney ve Perales, 2005; Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Töret vd. 2015). Diken (2012), Diken ve Mahoney (2013) araştırmasında, OSB olan çocuk annelerinin etkileşim hızlarının orta düzeyde olduğunu ifade ederken, bu araştırmada OSB olan çocuk babalarının, çocuklarıyla olan etkileşim hızlarının düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın diğer bir araştırma sorusuna ilişkin olarak, baba-çocuk etkileşimi bağlamında, OSB olan çocukların babaları ile olan etkileşimlerinde, çocukların babalarına yönelik etkileşimsel davranışları açısından değerlendirilmesi sonucunda ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Bulgular OSB olan çocukların etkinliğe verdiği dikkatin derecesini değerlendirmek üzere incelendiğinde, OSB olan çocukların orta düzeyde dikkat gösterdikleri, aşağı yukarı etkinliklere katıldıkları kadar katılmadıkları ve etkinlikten kaçınma ya da etkinliği değiştirme eğilimli oldukları da görülmektedir. Bu bulgu Toper-Korkmaz (2015), Töret vd. (2015) araştırmalarıyla farklılık

göstermektedir. Bu çalışmalarda OSB olan çocukların düşük düzeyde dikkat beceri gösterdiği bulgulanmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan bu farkın babaların başarı-odaklı yönlendirici olma davranışlarının düşük olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülebilir. Çünkü araştırmalar, ebeveynin başarı odaklı-yönlendirici olma davranışları azaldıkça çocuğun dikkat davranışlarının arttığı yönünde negatif ilişkinin olduğunu belirtilmektedir (Kim ve Mahoney, 2005; Mahoney ve Perales, 2005).

Araştırmaya göre, çocuğun etkinliğe katılma çabası olarak değerlendirilen devamlılık alt maddesi incelendiğinde, OSB olan çocukların düşük düzeyde devamlılık gösterdikleri ve davranışı nadiren tekrarladıkları, zorlandığında ikinci bir girişimde bulunduğu fakat hemen vazgeçtiği bulgulanmıştır. Bu bulgu benzer araştırma bulgularıyla desteklenmektedir (Mahoney ve Perales, 2005; Diken, 2012).

Araştırmada, çocukların düşük düzeyde katılım gösterdikleri yani etkileşim süresince genelde pasif görünmekte, davranışları ise, büyük oranda alışılmış/önceden tahmin edilen davranışlar gibi olduğu görülmektedir. Diken (2013), çalışmasındaki bulgularla benzer olarak çocukların oturumun çoğunluğunda açıkça etkinliğe katılmadığı, yani düşük düzeyde katılım gösterdikleri görülmektedir.

Çocuğun yetişkinin istek ve önerilerine uyum dereceleri incelendiğinde, çocuklarda orta düzeyde işbirliği görülmektedir. Orta düzeyde işbirliği yapan çocuklar, yetişkinin istek ve önerilerine uyum sağladığı kadar işbirliği girişimlerinden kaçabilir. Diken (2009), yüksek uyumlu çocukların, iletişim başlatma düzeylerinin düşük olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Araştırma bulgularında ortaya çıkan, düşük düzeyde etkinlik başlatma girişimleri gösteren çocuklar, sadece yetişkinin isteklerini yanıtlayan çocuklar olarak da tanımlanabilir.

Birçok araştırmada (Whalen, Schreibman ve Ingersoll, 2006; Vismara ve Lyons, 2007; Schietecatte, Roeyers ve Warreyn, 2012) ifade edildiği gibi, OSB olan çocuklarda görülen ortak dikkat becerilerine ilişkin yetersizlikler, bu araştırmada da görülmektedir. Çocuklar babalarıyla etkileşim sürecinde düşük düzeyde ortak dikkat becerileri göstermiştir. Bu bulgu OSB olan çocukların etkileşimsel davranışlarının incelendiği diğer araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Diken ve Mahoney, 2013; Toper-Korkmaz, 2015; Töret vd. 2015).

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu da, çocukların etkileşim sürecinde genelde düşük memnuniyet ile durgun ve nötr özellikler sergiledikleri, kısacası

etkileşimden keyif alma düzeylerinin orta seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu başka araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Mahoney ve Perales, 2005; Diken, 2012).

Araştırmada ortaya konmaya çalışılan bir diğer bulguysa, çocuklar ve babalarının etkileşimsel davranışları arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda babaların duyarlı ve yanıtlayıcı olma davranışları arttıkça, çocukların dikkat, başlatma düzeyleri ile toplam etkileşim davranışlarının arttığı gözlemlenmektedir. Bu bulgu benzer araştırma bulgularıyla desteklenmektedir (Mahoney ve Perales, 2003; Kim ve Mahoney, 2005; Mahoney ve Perales, 2005; Diken, 2012; Diken ve Mahoney, 2013; Töret vd. 2015). Çocukların dikkat, devamlılık, katılım ve ortak dikkat becerilerini arttıran ve nitelikli ebeveyn davranışları olarak nitelendirilen, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, etkili olma, yaratıcı olma gibi ebeveyn davranışlarının, çocukların gelişim alanlarına yaptığı katkılar birçok araştırma tarafından incelenmiştir (Jones ve Carr, 2004; Ingersoll ve Schreibman, 2006, Karaaslan, 2010, Karakan, 2011). Bu bağlamda nitelikli ebeveyn davranışlarıyla artan dikkat, devamlılık, katılım ve ortak dikkat becerilerinin, gelişim alanlarındaki bu katkının sebebi olabileceği düşünülebilir.

Araştırmada, babaların duygusal ifade edicilik düzeyleri ile çocukların dikkat düzeyleri arasında düşük düzeyde olmakla birlikte olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülürken, babaların duygusal ifade edicilik düzeyleri arttıkça, çocukların toplam etkileşim davranışlarının da arttığı bulgulanmıştır. Duygusal ifade edici olma alt ölçeğinde yer alan kabullenme ve keyif alma alt maddeleri incelendiğinde, babaların kabullenme ve keyif alma düzeyleri arttıkça, çocukların katılım ve duygusal durum düzeylerinin de arttığı gözlemlenmektedir. Bu bulgu, düşük duygusal ifade edici özellik gösteren annelerin, çocukların etkileşim davranışlarını arttırmada etkisiz olduklarını ifade eden Mahoney ve Perales (2003), Kim ve Mahoney (2005) Mahoney ve Perales (2005), Diken (2012) Diken ve Mahoney (2013), Töret vd. (2015) araştırmalarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmanın amaçlarından biri de, babaların demografik özelliklerinin, babaların ve çocuklarının etkileşimsel davranışları üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığının ortaya konmasıdır. Araştırma bulgularına göre, babaların eğitim seviyesi ve yaşlarının babaların ve çocukların etkileşimsel davranışları üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Babaların eğitim seviyesi arttıkça Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma ve

Duygusal İfade Edici Olma etkileşim davranışlarında olumlu yönde bir artış olmaktadır. Bir başka ifadeyle babaların eğitim seviyesi arttıkça, çocuklarıyla etkileşimlerinde daha duyarlı ve yanıtlayıcı ebeveyn davranışları sergilerken, çocuklarına karşı daha sıcak, daha yakın ilişki kurma düzeyleri artmaktadır. Ayrıca, babaların eğitim seviyelerinin çocukların başlatma, dikkat ve toplam etkileşim davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı gözlemlenmiştir. Babaların yaşıyla ilgili olarak ise, babaların yaşı düştükçe/gençleştikçe, çocukların etkileşim süresince etkinlikle ilgilenme süresi artmakta yani daha az dikkatsizlik göstermekte, etkileşim başlatma düzeyleri ve toplam etkileşim davranışları ise artmaktadır. Fakat babaların yaşlarının, babaların etkileşimsel davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı bulgulanmıştır. Benzer bir şekilde Ruble vd. (2008), OSB olan çocukların sosyal etkileşimsel davranışları ve birincil bakıcıların yanıtlayıcılık davranışları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, birincil bakıcıların demografik özellikleri ile yanıtlayıcılık davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Sonuç olarak, bu araştırma, hem babaların OSB olan çocuklarıyla olan etkileşimlerinde, hem de OSB olan çocukların babalarıyla olan etkileşimlerinde düşük düzeyde olumlu etkileşimsel davranışlar sergilediklerini ortaya koymuştur. Ayrıca babaların duyarlı-yanıtlayıcı olma ve duygusal ifade edici olma davranışları arttıkça ve başarı odaklı yönlendirici olma davranışları ise azaldıkça, çocukların dikkat, başlatma davranışları ile toplam etkileşim davranışlarının arttığı gözlemlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu da, babaların eğitim seviyesinin artmasının ve yaşlarının gençleşmesinin etkileşimi olumlu yönde etkilediği olmuştur.

5.2.Öneriler

İleriye dönük benzer çalışmalarda;

- Çalışma grubunda bulunan babalar eğitim seviyelerine göre eşleştirilebilir.
- Çalışma grubunda bulunan çocuklar gelişimsel yaşlarına, dil becerilerine ya da oyun becerilerine göre eşleştirilebilir
- Babaların stres düzeyleri, OSB olan çocuklarını kabullenme seviyeleri, evlilik ilişkileri vb. özellikleri incelenerek, bunların da etkileşimsel davranışlar üzerindeki etkisi incelenebilir.

- Daha geniş katılımlı ve yapılandırılmış değerlendirme ortamlarında başka çalışmalar düzenlenebilir.
- Farklı yetersizliğe sahip ya da normal gelişim gösteren çocuklara sahip babalar ve OSB olan çocuğa sahip babaların etkileşimsel davranışları karşılaştırılabilir.
- OSB olan çocuğa sahip babaların normal gelişim gösteren çocuklarıyla olan etkileşimleri de araştırılarak, karşılaştırılabilir.
- OSB olan çocukların anne ve babalarının etkileşimsel davranışları birlikte incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akgün, E., & Yeşilyaprak, B. (2011). Anne çocuk oyun etkileşimlerinde niteliksel boyut: Annelerin sözel ifadelerinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 11-20.

Alak, G. (2014). Otizmli çocuklarda sembolik oyunun dil gelişimi ile ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 15(2),45-59.

Alston, E., & St James-Roberts I. (2005). Home environments of 10-month-old infants selected by the WILSTAAR screen for pre-language difficulties. *International Journal of Language and Communication Disorders,* 40(2), 123–136.

Atasoy, U., & Uylaş, E. (2005) , Otistik bir olgunun duyguları anlama ve ifade etme becerisinin kazandırılmasına yönelik düzenlenen kısa süreli bir eğitim programının incelenmesi. *1. Uluslar arası İzmir Özel Eğitim ve Otizm Sempozyumu:* 28-30 Eylül 2005. İzmir: Işık Özel Eğitim Merkezi.

Belsky, J., & Fearon, P. M. R. (2002). Early attachment security, subsequent maternal sensitivity and later child development: Does continuity in development depend upon continuity of caregiving*? Attachment & Human Development*, 4(3), 361-387.

Bilginer, H. (2002). Down sendromlu çocuklarda dil gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 165-179.

Birkan, B. (2012). Otizmi olan çocuklar ve eğitimi. A. Gönül (Ed.). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim, Ankara: Kök Yayıncılık, 503-524.

Birkan, B., Gönen, A., & Uslucan, G. (2008). The effect of teaching with scrips on social interaction skills of children with autism. *2. International Conference on Special Education:* 18-21 June 2008. Marmaris: Tohum Otizm Vakfı.

Bodur, Ş., Soysal, A. Ş., İşeri E., & Şenol, S. (2006). Otistik bozukluğun erken belirtileri ve tanısı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 13(3), 130-136.

Bozkurt, S. S. (2011). *Otizmli çocuklara rol oyun becerilerinin öğretiminde akran ve yetişkin modelin kullanıldığı video modelin etkililiği ve verimliliği*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Eskişehir.

Brobst, J., Clopton, J. R., & Hendrick, S. S. (2009). Parenting children with autism spectrum disorders. The couple's relation. *Focus on Autism and Other Development Disabilities,* 24(1), 38-49.

Carter M. C.(2001). Using choice with game play to increase language skils and interactive behaviour in children with autism. *Journal of Positive Behaviour Interventions,* 3(3), 131-151.

Ceber, H. (1998). *Normal ve zihin engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ceber-Bakkaloğlu, H., & Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve zihinsel engelli bebeklerde, anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi,* 2(4), 47-58.

Çuhadar, S. (2010). Az rastlanan yetersizlikler. H. İ. Diken (Ed.). *Erken Çocukluk Eğitimi,* Ankara: Pegem Akademi, 292-299.

Dawson, G., Hill, D., Spencer, A., Galpert, L., & Watson, L. (1990). Affective exchanges between young autistic children and their mothers. *Journal of Abnormal Child Psychology,* 18 (3),, 335-345.

Diken, İ. H., (2009). Turkish mothers' self-efficacy belief and styles of interaction with their children with language delays. *Early Child Development and Care,* 179(4), 425-436.

Diken, İ. H., (2012). Türk annelerinin ve özel gereksinimli çocuklarının etkileşimsel davranışlarının araştırılması: Erken müdahaleye yönelik öneriler. *Eğitim ve Bilim*, 37,163.

Diken, Ö. (2009). *Ebeveyn davranışlarını değerlendirme ölçeği ve çocuk davranışlarını değerlendirme ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları.* Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Diken, Ö., & Mahoney, G. (2013). Interactions between Turkish mother and preschool children with autism. Intellectual and Developmental Disabilities, 51(3), 190-200.

Diken, İ.H., Ardıç, A., & Diken, Ö. Gilliam, E. J. (2012). Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği 2 Türkçe Versiyonu'nun (GOBDÖ-2-TV) geçerlik ve

güvenirliğinin araştırılması: Türkiye standardizasyon çalışması. *Eğitim ve Bilim,* 37(166), 318-328.

Doussard-Roosevelt A. J., Joe M.C., Bazhenova V.O., & Porges W. S. (2003). Mother-child interaction in austic and nonaustic children: Characteristics of maternal approach behaviors ans child social responses. *Development and Psychopathology*, 15(277-295).

Donaldson, S. O., Elder, J. H., Self, E. H., & Christie, M. B. (2011). Fathers' perceptions of their roles during in-home training for children with autism. *Journal of Child and Adolescent Psyhiatric Nursing,* 24, 200-207.

Durukan, İ., & Türkbay, T. (2008). Otizmde ortak dikkat becerileri: Gözden geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 15(2), 117-126.

El-Ghoroury H. N., & Romanczyk G. R. (1999). Play interactions of familiy members towards children with autism. *Journal of Autism and Development Disorders,* 29(3), 249-258.

Eliçin,Ö., & Avcıoğlu, H. (2014). Otizmi olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiği. *Eğitim ve Bilim,* 39(171).

Eser, T. T. (2007). *Otistik çocuğa sahip bir annenin çocuğunun sözcük dağarcığını geliştirmek için kullandığı stratejilerin betimlenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, İstanbul.

Flippin, M., & Crais, E. (2011). The need for more effective father involvement in early autism intervention. A sistematic review and recommedation. *Journal of Early Intervention,* 33(1), 24-50.

Flippin, M., & Watson, L. (2011). Relationships between the responsiveness of fathers and mothers and the object play skills of children with autism spectrum disorders. *Journal of Early Intervention,* 33(3), 220-234.

Gay, L.R., Mills, G.E., & Airasian, P., (2006). *Educational research: Competencies for Analysis and Applications.* (8. ed.). New Jersey: Pearson.

Gillet, N. J., & LeBlanc, A. L. (2007). Parent-implemented natural language paradigm to increase language and play in children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders* , 1(3), 247-255.

Giralonetto, L., & Tannock, R. (1994). Correlates of directiveness in the interactions of fathers and mothers of children with developmental delays. *Journal of Speech and Hearing Research,* 7(1178).

Girolametto, L., Bonifacio, S., Visini, C., Weitzman, E., Zocconi, E., & Pearce, S. P. (2002). Mother-chid interaction in Canada and Italy: linguistic responsiveness to late-talking toddlers. *İnternational Journal of Language & Communication DİsorderS,*37(2), 153-171.

Güleç-Aslan, Y., Cihan, H., & Altın, D. (2014). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuk sahibi annelerin deneyimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(50), 96-111.

Güzel-Özmen, R. (2005). Otistik bir çocuğa dil öğretimi. *Eğitim ve Bilim,* 30(138),18-27.

Hammer, C. S., Tomblin, J. B.,Zhang, X., & Weiss, A. L. (2001). Relationship between parenting behaviours and specific language impairment in children. *Internatinoal Journal of Language and Communication Disorders*, 36(2), 185-205.

Hancock, B. T., Kaiser, P. A., & Delenay, M. E. (2002). Teaching parents of preschoolers at high risk. *Topics in Early Childhoood Special Education,* ‘’(4), 191-212.

Hobson, R. P., Lee, A., & Hobson, J. A. (2010). Personal pronouns and communicative engagement in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 40(6), 653-664.

Ingersoll, B., & Schreibman, L. (2006). Teaching reciprocal ımıtation skills to young children with autism usinh a naturalistic behavioral approach: Effects on language, pretend play, and joint attention. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(4), 487-505.

Ingersoll, B., & Gergans, S. (2007). The effect of a parent-implemented imitation intervention on spontaneous imitation skills in young children with autism. *Research in Developmental Disabilities,* 28, 163-175.

Ingersoll, B., & Meyer, K. (2011). Do object and gesture imitation skills represent independent dimensions in autism? *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 23(5), 421-431.

Iverson, M. J., Longobardi, E., Spampinato, K., & Caselli, C. M. (2006). Gesture and speech in maternal input to children with down's syndrome. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 41(3), 235-251.

Jones, A. E., & Carr, G. E. (2004). Joint attention in children with autism: Theory and intervention. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities,* 19(1), 13-26.

Kadak, T. M., Demir, T., & Doğangün, B. (2013). Otizimde yüz ve duygusal yüz ifadelerini tanıma. *Psikiyatride Genel Yaklaşımlar,* 5(1), 15-29.

Kaiser, A. P., Hester, P. P., & McDuffie, A. S. (2001). Supporting communication in young children with developmental disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews,* 27(2):143-150.

Karaaslan, Ö.(2010). *Etkileşime dayalı erken eğitim programının gelişimsel yetersizliğe sahip çocuklar ve anneleri üzerindeki etkililiği.* (1. bs.). Ankara: Eğiten Kitap.

Karakan, N.F. (2011). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış bir grup okul öncesi çocuğa uygulanan ortak dikkat eğitimi destek eğitim programının etkililiği*. *Yayınlanmış yüksek lisans tezi,* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Kavlak, O., & Şirin, A. (2009). Maternal bağlanma ölçeğinin Türk toplumuna uyarlanması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(1), 188-202.

Kayfitz, D. A., Gragg, N. M., & Orr, R. R. (2010). Positive experiences of mothers and fathers of children with autism. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 23 (4), 337-343.

Keller, T., Ramisch, J., & Carolan, M. (2014). Relationships of children with autism spectrum disorders and their fathers. *The Qualitative Report,* 19, 1-15.

Kelly, F. J., Morisset, E. C., Barnard, E. K., Hammond, A. M., & Booth, L. C. (1996). The influence of early mother-child interaction on preschool cognitive/linguistic outcomes in a high-social-risk group. *Infants Mental Health Journal,* 17(4), 310-321.

Kim, J. M., & Mahoney, G. (2004). The effect of mother's style of interaction on children's engagement. *Topics in Early Childhood Special Education*, 24(1), 31-38.

Kim, J. M., & Mahoney, G. (2005). The effects of relationship focused intervention on Korean parents and their young children with disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 26, 117-130.

Kochanska, G. (2002). Mutually responsive orientation between mothers and their young children:A context fort he early developmnet of conscience. *Current Directions in Psychological Science,* 11(6), 191-195.

Konstantareas, M., M., Mandel, L., & Homatidis S. (1988). The language patterns mothers and fathers employ with their autistic boys and girl. *Applied Psycholinguistic,* 9,403-414.

Konstantareas, M. M., Zajdeman, H., Homatidis, S., & McCabe, A.(1988). Maternal speech to verbal and higher functioning versus nonverbal and lower functioning autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 18(4), 647-656.

Kuzucu, Y. Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(35), 79-91.

Küçüker, S., Ceber-Bakkaloğlu, H., & Sucuoğlu, B. (2001). Erken eğitim programına katılan gelişimsel geriliği olan çocuklar ve anne-babalarının etkileşim davranışlarındaki değişimin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi,* 3(1), 61-71.

Landry, H. S., Smith, E. K., & Swank, R. P. (2006). Responsive parenting early foundations for social, communication, and independent problem-solving skills. *Developmental Psychology*, 42(4), 627-642.

Landry, H. S., Smith, E. K., Swank, R. P., & Miller-Loncar, C. L. (2000). Early maternal and child influences on children's later independent cognitive and social functioning. *Child Development,* 71(2), 358-375.

Leigh, P., Nievar, A. M., & Nathans, L. (2011). Maternal sensitivity and Language in early childhood: A test of the transactional model. *Perceptual and Motor Skill*, 113(1), 281-299.

Loots, G., Devise, I., & Sermijn, J. (2003). The interaction between mothers and their visually impaired infants: An intersubjective developmental perspective. *Journal of visual impairment and Blindness,* 403-417.

Mahoney, G., & Perales, F. (2003). Using relationship-focused intervention to enhance the social-emotional functioning of young children with autism spectrum disorders. *Mandel School of Applied Social Science,* 23(2), 74-86.

Mahoney, G., & Perales, F. (2005). Relationship-focused early intervention with children with pervasive developmental disorders and other disabilities: A comparative study. Developmental and Behaviour Pediatrics, 26(2), 77-85.

Maviş, İ. (2004). Türk anne-babaların çocuklarıyla etkileşim profili. A. Konrot (Ed.), *13. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde Sunulmuş Bildiri. Özel Eğitimden Yansımalar (1. bs.)*. Ankara: Kök Yayıncılık, 155-164.

McDuffie, A., & Yoder, P. (2010). Types of parent verbal responsiveness that predict language in young children with autism spectrum disorder. *American Speech-Language- Hearing Association,* 53(4), 1026-1039.

McKelvey, L.M., Bokony, P.A**,** Swindle, T., Conners-Burrow, N.A., Schiffman, R.F., & Fitzgerald, H.E. (2011). Father teaching interactions with toddlers at risk: Impacts on child cognitive outcomes. *Family Science,* 2(2), 146-155.

Meral, B. F. (2006). *Babaların zihin engelli çocukların yetiştirilmesine yönelik katılım durumlarının belirlenmesi.* Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Mundy, P., Sigman, M., & Kasari, C. (1990). A longitudinal study of joint attention and language development in autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 20(1), 115-128.

Oktay, A. (2002). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Özmen-Güzel, R. (2005). Otistik bir çocuğa dil öğretimi. *Eğitim ve Bilim,* 30(138), 18-27.

Özdemir, O. (2014). Otizm *davranış kontrol listesi Türkçe versiyonu geçerlik güvenirlik çalışmaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Paavola, L., Kemppinen, K., Kunnari, S., Kumpulainen, K., Moilanen, I., & Ebeling, H. (2006). Characteristics of mother-infant communicative interaction: Relations to the ratings of maternal sensitivity and infant co-operation. *Journal of Early Childhood Research*, *4*, 203–222.

Paterson, C. R., & Arco, L. (2007). Using video modeling for generalizing toy play in children with autism. *Behaviour Modiification*, 31(5), 660-681.

Robert, Y. M., & Kaiser, P. A. (2011). The effectiveness of parent-implemented languagae interventions: A meta-analysis. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 20, 180-199.

Ruble, L., McDuffie, A., King, A.S., & Lorenz, D.(2008). Caregiver responsiveness and social interaction behaviors of young children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education,* 20(5), 1-12.

Sarı, O. T. (2014). Outcomes of play-based home support for children with autism spectrum disorder. *Social Behavior and Personality: An International Journal,* 42(16), 65S-805.

Schietecatte, I., Roeyers, H., & Warreyn, P. (2012). Exploring the nature of joint attention ımpairments in young children with autism spectrum disorder: Associated social and cognitive skills. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 42, 1-12.

Sertgil-Kuleli, N. (2011*). Bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişimsel risk tespiti için sosyal iletişim alanı tarama testi norm, geçerlik ve güvenirlik testi.* Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Seung, H. K., Elder, A. J., & Valcante, G. (2006). Verbal communication outcomes in children with autism after in-home father training. *Journal of Intellectual DİsabilitiesResearch*, 50(2), 139-150.

Siller, M., & Sigman, M. (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 32(2), 77-89.

Siller, M., & Sigman, M. (2008). Modeling longitudinal change in thelanguage abilities of children with autism: Parent behaviors and child characteristics as predictors of change. *Developmental Psychology,* 44(6), 1691-1704.

Sola, C. (2008). *Gelişimsel gerilik riski altındaki prematüre ve düşük doğum ağırlıklı bebeğe sahip annelerin gereksinimlerini belirlenmesi.* Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Soysal, Ş. A., Bodur, Ş., İşeri, E., & Şenol, S. (2005). Bebeklik döneminde bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri,* 8, 88-99.

Steelman, L. M., Assel, M. A., Swank, P. R., Smith, K. E., & Landry, S. H. (2002). Early maternal warm responsiveness as a predictor of child social skills: Direct and indirect paths of influence over time. *Applied Developmental Psychology*, 23, 135-156.

Sucuoğlu, B. (2001). Zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların etkileşim örüntülerinin karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(1), 27-38.

Sütçü, Tekinsav, S., Aydın, A., Irmak, Yılmaz, T., Mortan, O., Sevi, E. S., & Özmen, L. Z. vd. (2008). Otizmde dil ve iletişim özelliklerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 15(3), 139-148.

Tamis-Le Monda, S. C., Bornstein, H. M., & Baumwell, L. (2001). Maternal responsiveness and children's achivement of language milestones. *Child Development,* 72(3), 748-767.

Thiemann-Bourque, S. K., Warren, F. S., Brady, N. Gilkerson, J., & Richard, A. J. (2014). Vocal interaction between children with down syndrome and their parents. *American Journal of Speech-Language Pathology,* 23, 474-485

Toper-Korkmaz, *Ö. (2015). Eve dayalı olarak gerçekleştirilen etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programının (ETEÇOM) Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuklar ve anneleri üzerindeki etkililiği.* Yayımlanmış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Tomasello, M., & Farrar, M. J. (1986). Joint attention and early language. *Child Devolopment*,57,1454-1463.

Töret, G., & Acarlar, F. (2011). Otizmli, Down sendromlu ve normal gelişim gösteren Türk çocukların dil öncesi dönemdeki jest kullanım becerilerinin incelenmesi. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 11(3), 1461-1478.

Töret, G., Özdemir, S., Gürel-Selimoğlu, Ö., & Özkubat, U. (2014). Otizmli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim ve Dergisi,* 15(1), 1-44.

Töret, G., Özdemir, S., & Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 16(1), 1-22.

Turan, F. (2012). Normal ve özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarının dil edinimine ilişkin görüşleri ile çocuklarıyla etkileşim biçimlerinin karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim,* 37(166).

Turan, F., & Ökçün Akçamuş, Ç. M. (2013). Otistik spektrum bozukluğu olan çocuklarda taklit becerileri ve taklidin alıcı-ifade edici dil gelişimi ile ilişkilerinin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 24 (2), 111-116.

Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2010). 0-6 yaş arası çocukların temel gelişimsel özellikleri: Bilişsel gelişim ve dil gelişimi. D. H. İbrahim (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi*, içinde (s. 136-167). Ankara: Pegem Akademi.

Üstüner, Top, F. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi,* 9(1), 34-42.

Venker E. C., McDuffie A., Weismer E. S., & Abbeduto L. (2011). İncreasing verbal responsiveneness in parents of children with autism: a pilot study. *The National Austistic Society,* 16(6), 568-585.

Vismara, A. L., & Lyons, L. G. (2007). Using perseverative interests to elicit joint attention behaviours in young children with autism: Theoretical and clinical implications for understanding motivation. *Journal of Positive Behaviour Intervention,* 9(4), 214-228.

Warren, S. F., & Brady, N. C. (2007). The role of maternal responsivity in the development of children with intellectual disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 13, 330-338.

Warreyn, P., Roeyers, H., & De Groote, I. (2005). Early social communicative behaviours of preschoolers with autism spectrum disorders during interaction with their mothers. SAGE Publication and The National Austistic Society. 9(4), 342-361.

Watson, R. L. (1998). Following the child's lead: Mothers' interactions with children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 28(1), 51-59.

Watson, R. L., Roberts, E. J., Baranek, T. G., Mandulak, C. K., & Dalton, C. J.(2012). Behavioral and physiological responses to child-directed speech of children with autism spectrum disorders or typical development. Journal of Autism Developmental Disorders, 42(8), 1616-1629.

Whalen, C., Schreibman, L., & Ingersoll, B. (2006). The collateral effects of joint attention training on social initiations, positive affect, imitation, and spontaneous speech for young children with autism. *Journal Autism Development Disorders,* 36, 665-664.

Wilton, P. A., (2011). Implications of parent-child interaction for early language development of young children with visual impairment. *Research and Practice in Visual Impairment and Blindness,* 4(3), 139-147.

Yavuzer, H. (2004). *Ana-baba ve çocuk*. (17. Bsk). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yoder, P.J., Kaiser, A.P., Alpert, C., & Fisher, R.(1993). Following the child's lead when teaching nouns to preschoolers with mental retardation. *Journal of Speech and Hearing Research,* 36, 158-167.

Yoder, P. J., & Warren, S. F. (1999). Maternal responsivity mediates the relationship between prelinguistic intentional communication and later language. *Journal of Early Intervention,* 22(2), 126-136.

Yoder, P., & Stone, W. L. (2006). Randomizd comparison of two communication interventions of preschoolers with autism spectrum disorders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 74(3), 426-435.

EKLER

EK A.

İzin Belgesi

Tarih:

……./……./……

İZİN BELGESİ

Anadolu Üniversitesi, Erken Çocuklukta Özel Eğitim Bölümünde yüksek lisans yapmakta olan Saime ARSLAN önderliğinde, “Erken Çocukluk Döneminde Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Babalarıyla Olan Etkileşimsel Davranışlarının Betimlenmesi “ konulu yüksek lisans tezi için gerekli olan baba-çocuk etkileşimi kayıtları için benim ve çocuğumun görüntülerinin kaydedilmesine ve eğitim amaçlı kullanılmasına (benim ve çocuğumun adı ve özel bilgilerimin hiçbir şekilde kullanılmaması koşulu ile) izin veriyorum.

Çocuğun adı- soyadı:

Babanın adı-soyadı:

Babanın İmzası:

EK B

Bilgi Formu

KOD: ……

BİLGİ FORMU

A. BABAYA İLİŞKİN BİLGİLER

1. Yaş: ……..
2. Eğitim Durumu:……
3. Mesleği:……
4. Daha önce etkileşim/iletişim konulu herhangi bir aile eğitimi aldınız mı?.....

B. ÇOCUĞA İLİŞKİN BİLGİLER

1. Yaş:……
2. Cinsiyet:……..
3. Tanısı:……
4. Varsa ek özürü (Tanısı):……
5. Tanılanma yaşı:……

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Saime ARSLAN

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı : Mersin / 1987

e-posta : saime.87@hotmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi

2009 Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Okulöncesi Öğretmenliği

2010 Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Zihin Engelliler Öğretmenliği (İkinci Anadal)

2009-2010 Ankara Özel Uyum Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

2010-2015 Uşak/Banaz 31 Ağustos İlkokulu Özel Eğitim Sınıfı

2015- Eskişehir/İnönü Şehit Ali İhsan Aydın İlkokulu Özel Eğitim Sınıfı

Yayınları ve Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

Poster Bildiriler

Uzun, S., Diken, Ö. (2013). How Turkish Fathers Interact with Their Childrren with Autism. Preliminary Findings. Regional Conference of International Society on Early Intervention, St. Petersburg, Russia.